

Ս Ի Օ Ն

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԱՉԳԵՅԻՆ, ԲԸՆԸՍԻՐԸԿԸՆ, ԳՐԸԳԻՏԸԿԸՆ

ԵՒ ԲԸԳԸԲԸԿԸՆ

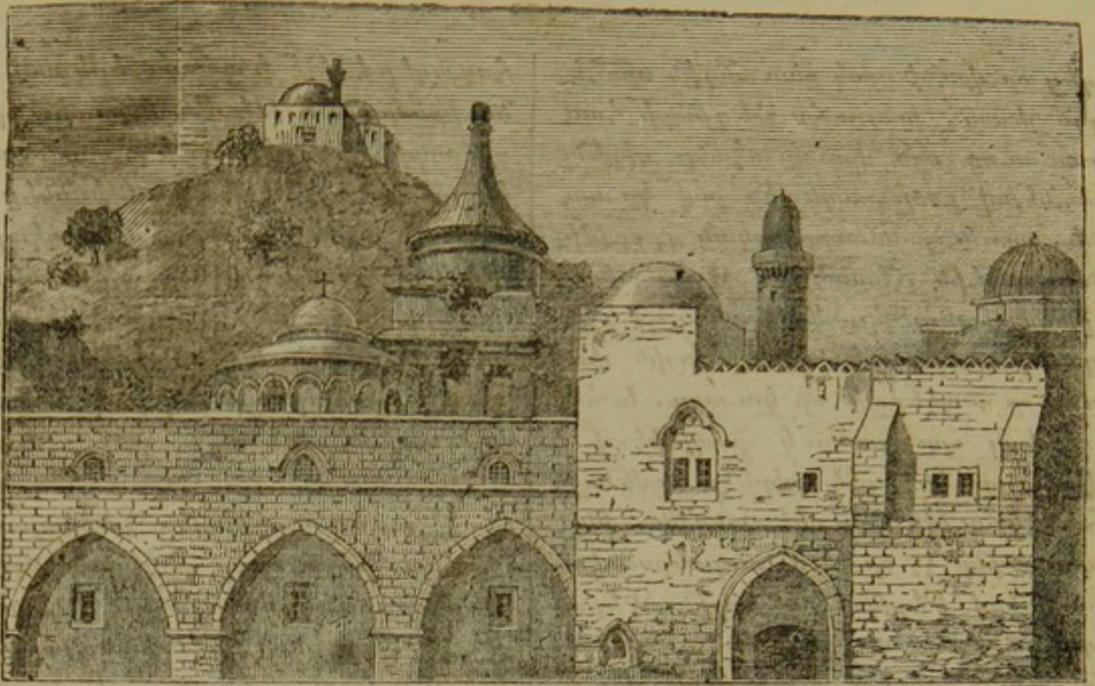
ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՅԵՐՈՒՍԸԳԼԷՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

1867

ԵՐԿՐՈՐԻ ՏԱՐԻ
ԹԻՒ Տ.

ՕԴՈՍՏՈՍ 31
1867.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԱՐԳԱՅԻՆ ԻՆՆԵՍԻՐԵԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԻ ՆԱՄԱԿ ԳԵՐ ԻՍԱՀԱԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ Ի ՍԵՒԱԳԻՆԷ

ԳԵՐԱՊԱՏԻ Իսահակ Կախիսոպոսի վերայ նոր տեղեկութիւններ չունիմք մեր ընթերցողաց հաղորդելու, որոնք՝ ինչպէս և մեք՝ մեծաւ անձկանօք ա կրնդէա կը սարսուեմք խմանալու թէ ինչ վախճան արդեօք պիտի ունենայ նորա նուիրակութիւնը, որոյ յաջողութեանն կամ անյաջողութեանն կախեալ է քաղաքական կարեւոր խնդիր մի Վնդդից զահճին և Հապէշու արքունեաց մէջ:

Վերջին նամակը զոր ստացած եմք Սեւազինէն, կ'իմացընէ մեզ թէ յունիտի առաջին օրն ծամբայ ելած են անկէ ի Վասէլլա երթալու, և անկէ մինչև ի թաղաւորանիտ տեղը 17 օր

ուան ծանաարհ է, որ ըսել է եօ թանաաւն և երկու օր է որ հասած են. տակոյն ինչպէս որ գրած էր երկրորդ նամակին մէջ Սեւազինէն անդին անցնելէն յետոյ անհնար է նամակ խրկել մեզ և տեղեկութիւն մի հաղորդել. վասն որոյ որ եւ իցէ սարձայնութիւններ որ կը ըսէին անոնց մասին արժէք մի չունին, այլ սուտ համբաւներ են առանց ստուգութիւն մի ունենալու:

Երրորդ նամակին մէջ կը ծանուցանէ, թէ մայիս ամսոյն 23 ին Ղ'տառէն մեկնելով 27 ժամուն մէջ հասեր են ի Սեւազին, զոր կզղէ կ'անուանէ, գեղեցիկ օդով: Հնն քաղաքին դիմաց

վեց օր վրանի տակ քառանդին պահե-
լէն յետոյ, խաւածա ՚Կեդրաքի համ-
բաւաւոր յոյն վաճառականը զիրենք
առնելով քաղաքապետին քով կը տա-
նի, որուն յանձնարարական գրուածի-
նէր ունէին Ղիտտէէն: Այսեմասոյց
քաղաքապետ Պէյը մեծ պատուով կ'ըն-
դունի զիրենք, և նոյն երեկոյն փա-
ւաւոր հացկերոյթ մի կուտայ. և հե-
տեւեալ օրը յատուկ զապթիէով ի
Քստէլլա կը իրկէ զիրենք ամենայն
հանդատութիւն, ուսկէ անդին, ինչ-
պէս ըսինք՝ 17 օր է, և ուղտերու կա-
րաւանով կ'երթուի: Արքին Վերա-
պատուութիւնը խիստ մեծ գոհունա-
կու թիւն ցոյց կուտայ և շնորհակալու
զգացմամբ կը յայանէ վերոյիշեալ խա-
ւածա ՚Կեդրաքի մարդասիրութիւնը,
որ քարանձիման եղած ժամանակնին
հին գօր ամբողջ իրենց բոլոր պիտոյքն

հոգացեր է թէ ի պատիւ երեսոց մեր
նախրակոց, և թէ մեծապատիւ հիւ-
պատան Մեդ զից օր ի Ղիտտէ, ուս-
կէ յանձնարարական գրութիւններ ու-
նէին: Ամանադէս մեծ շնորհակալու-
թիւն ցոյց կուտան Քարանձիմայի տե-
սուչ մեծապատիւ Ֆիլիպ Ալեքսան-
պէկէն, որ իւր մարդասիրութենէն ի
զամբարանձիմայի սովորական սուր-
բին ալ շնորհակալ:

Այսպէս ուրեմն մեր Վերապատիւ
Նախրակին և իւր ընկերաց ճանաչ-
պարհորդութիւնը մինչեւ ի Հասկե-
չու երկիրը սոք կոխելնին յաջողու-
թեամբ եղաւ. կը յուսամք որ սաս-
ուածայն նախախնամական Վթու-
թիւնը իրենց նախրակութիւնն ալ
նպատակին համեմատ կը պոսակէ, ի
պատիւ ընդհանուր Ազգիս:

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԱՅ ՊԱՆՈՒՅ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

ԵՂԻՑԻ ԼՈՅՍ

(Հարանախրութիւն տես թիւ 7:)

« Երբ ֆիրուզ (1) Հայոն ձեռք Անտիօք քաղաքը
Տարենայ իշխան Բոհեմոնտի յանձնաւեցաւ (1098)
Փաւերք ար Շարդը Ռարանու Բ Պապին այսպէս կը
գրէր. « Ըստ լաւ կարողացանք մենք նաւածել զթուր-
քերն . . . բոցց Գուենայ, Հայոց, Ասորոց ու Գալի-
քիկեանց հերետիկոս: Թեանց ոչ մ'անբաւական զըտ-
նուեցանք »: Պարն ար Հասի Ամալֆիտեանց վերայ
խոսելով Գոսթրիտոյ Բուլեմի պատմութեան մէջ
կը ճանաչանէ թէ, « Ամալֆիտեանք 1048 թուա-
կանին Եգիպտոսի Սուլթաններն . . . հրահան ըս-
տացան Երուսաղէմէ մէջ ճառուս մի շինելու և բոս-
լաֆիտեան ծիօն պատարագ մատուցանելու . այս

Frat Lux !...

(Suite, voir page 114.)

«Après la prise d'Antioche (1098) livrée à Bohémond prince de Tarente, par l'Arménien Phirous, Foulcher de Chartres, écrivait au pape Urbain II: «Nous avons en effet bien pu dompter les Turcs et . . . mais nous sommes restés impuissants contre l'hérésie des Grecs, des Arméniens, des Syriens et des Jacobites». Le baron de Hody, en parlant des Amalfitains, dans son histoire de Godefroid de Bouillon, nous fait savoir que, «Les Amalfitains, en 1048, obtinrent des Sultans d' Egypte.....la

(1) Phirous ou Béros était Persan d'origine, et non pas Arménien, comme atteste sa dénomination, et comme affirme aussi Abulfarage. Anne Comnène est le seul qui prétend, qu'il était Arménien. Un chronologiste grec ne peut être préféré à un historien Arabe dans les relations appartenantes à l'histoire arabe. C'est une supposition aussi de prétendre que, Phirous était chrétien, et qu'il avait abjuré sa religion.

(1) ֆիրուզ կամ Պերուզ, ինչպէս իւր անունն ալ
կը ցուցնէ, և ինչպէս Աբուլֆարաճ կը հաստատէ,
Պարտիկ էր ազգաւ և ոչ Հայ, և Անուս Կոնստանտին
միայն օր կը սխալէ Հայ բնոյցը, որ չկրնար Աբուլֆա-
րայի հէ զինակի մի շարի հաստատութիւնն ունենալ: Եւ
քրիստոնէոյ լինելն և իւր հաւատքն ուրանող աւե-
րկ ենթադրութիւն և քան տուողութիւն:

մատուցը լաթիւնայ սուրբ Աստուածածնի մատուց կոչուեցաւ որպէս զի լատին արարողութեանց չհետեւող էին զեղեցիներէն զտառ ի ու Յովհաննէս Իբելիէրի ժամանակագիր Ս. Բերդինի, զԻ ժ.Բ. մասն Գ. էրես 625 կը յարէ. « Գտարֆրոս Բաշեանի գարէն յառաջ Յշմբ և Ատրիբ սուրբ սարով հրահան առին սուրբ Գեղեղանի բարբառիքը բնակելու, և սրովհետեւ լատինք (ուխտաւորք) հերձուածողաց հետ հաղորդութիւն ընելու պարտաւորաւ բլլողուն խիտա կը վշտանային, քանի մի Ամարֆիտ վաճառականք, եւսցին . . . » : Այս խօսքէս կը հասկընանք որ Ամարֆիտանք չէ թէ ըստ լատինաց ծիսի պատարագ մատուցանելու համար սուրբ Աստուածածնի մատուցը շինեցին, այլ Յշմբ և Ատրիբ հերձուածողաց հետ հաղորդութիւն ընելն իրենց զժարք գարուն համար : Հոս Հայոց անունը չտայր, զոր Ատրիբաց վերայոր խօսեցած ժամանակ տուած էր, այլ միայն Յշմբ և Ատրիբ կարգաւորաց համար կը խօսի, և Ատրիբ ըսածն ալ բուն երկրացիքը պիտի խմանանք, ուրնոր այլ և այլ ազանդներու կը բաժանուին բաց ի յունական և լատինական ազանդներէն, որոնք այն ժամանակ քրիստոնէութիւնը կը ստորաբաժանէին, և կարելի է որ մէկ մասն ալ Հայք էին : Այսպէս ուրեմն 1048 ին յունական և լատինական ազգերը ստուգապէս ներկայ էին Երուսաղէմի մէջ ի ձեռն Յունաց և Լատինաց, և միւս ազգերն ի ձեռն Ատրիբի իրենց ծիսովը, այսու ամենայնիւ պէտք է նկատել որ Հայերը (խաչակրաց) իշխանութեան առջի տարիներէն ի վեր կը յիշատակուին նոր թագաւորութեան զատաստանագրքին (1) մէջ, ինչպէս կը կարգացուի Յովհաննէս Իբելիէրի գրքին մէջ, սարգաութիւն Թամասիէրի, հետագայ եղանակու. « Հայոց արքայիսկոպոսն, որ է թագաւորութեան մէջ (այսինքն Երուսաղէմի) ունի իւր ձեռքին տակ երկու եպիսկոպոս » : Մէկ արքայիսկոպոս մի և երկու, եպիսկոպոս անտարակոյս հաստատ բնակութիւն (այսինքն արքայիսկոպոսոսան մի) և առաջմասն հոն բրնակութիւն ունենալ կենցիկագրէն, և ինչու այնպէս չպիտի բլլայ, միայն ալ էկեղեցին չէ որ պէտք է քաշեր բերեր բոլոր աշխարհին քրիստոնէ անունն այն տեղ ուր Քրիստոսի սուրբն կոխեցին, մեծին Կարողի ժամանակէն չկային լատինք Երուսաղէմի մէջ հաստատուած՝ սուրբ Աստուածածնի (որ է այժմ Յովակիմ Աննա) հիւրանոցն ընդունելու լատիններէն խօսող ուխտաւորները : Հայոց ուխտաւորներն ալ և կամ ժամանակ իրենց կրօնաւորաց կողմէն հիւրն կողութիւն չպիտի ընդունէին : Սոյնպէս ալ Ատրիբի մէջ խաչակիրներէն առաջ Հայ կրօնաւորաց խումբ մի հաստատուած պէտք է լինել :

« Բաժուլա՝ Երուսաղէմի պատմութեան ԱՂ ԳԼԷ խառն մէջ կ'ըսէ. « 1144 ին Երուսաղէմի թագաւորութեան մէջ արեւմտեան ազգաց հետ միասին կ'այգրէին Ատրիբ, Յշմբ, Հայք . . . և շատ անգամ մեր զօրաց հետ միարան կը պատերազմէին » : Հայք պէտք է որ մեծազոյն մատակը գտնուած բլլան . . . »

« Ատրիբ, զորս շատ աղէկ կը ստորագրէ Յովր

permission d'établir à Jérusalem une Chapelle, où l'on pût célébrer l'office divin, selon le rite de l'Eglise latine, cette chapelle prit le nom de Sainte Marie des Latins, pour la distinguer des autres Eglises, qui ne suivaient pas le rite latin. Le-Johannis Imperii Chronicon Sⁱ-Berni, cap. XII part. IV, p. 625 ajoute: «Avant l'arrivée de Godefroid de Bouillon, les Grecs et les Syriens obtinrent, moyennant tribut, de demeurer aux alentours du Saint Sépulchre, et comme les Latins (pèlerins) supportaient avec peine l'obligation de communiquer avec les schismatiques, certains marchands d'Amalfi etc.....» ce qui nous explique que les Amalfitains ne construisirent pas Sainte Marie Latine pour y officier selon le rite latin, mais pour n'avoir pas à supporter l'obligation de communiquer avec les schismatiques Grecs et Syriens. Ici on ne nous parle pas des Arméniens, que nous avons trouvés à Antioche, il n'y a que le clergé Grec et le Syrien; mais le Syrien, d'abord, est l'indigène, et se partage dans les différentes sectes, autres que la Grecque et la Latine, qui subdivisaient alors le Christianisme, il pouvait en partie représenter les Arméniens. Ainsi en 1048, les nations Grecque et Latine, étaient positivement représentées à Jérusalem par des Grecs et des Latins, et les autres nations par les Syriens de leur rite; cependant il faut remarquer que les Arméniens, dès les premières années de la conquête se trouvent cités dans les Assises du nouveau Royaume, d'après le livre de Jean d' Ibelin, édition de la Thaumassière, de la manière suivante: «L' Archevêque des Arméniens, qui est dans le royaume, a deux suffragants». Un Archevêque et deux Suffragants, indiquent sans aucun doute un établissement solide et antérieur; et pourquoi cela ne serait-il pas? L'Eglise unie n'attirait-elle pas les Chrétiens de toute la terre, sur le sol foulé par les pieds du Sauveur? N'y avait-il pas à Jérusalem des Latins établis dès le temps de Charlemagne, pour recevoir à l'hospice de Sainte Marie (Sainte Anne) les pèlerins qui parlaient la langue latine? Les pèlerins Arméniens ne devaient-ils pas être reçus par des Religieux de leur nation? Aussi bien qu'à Antioche le clergé national Arménien devait s'y trouver avant les Croisés.

« Poujoulat histoire de Jérusalem Ch. XXXI, nous dit encore: «En 1141 vivaient avec les Occidentaux dans le royaume de Jérusalem les Syriens, les Grecs, les Arméniens... et ils combattaient souvent à coté de nos guerriers». Les Arméniens devaient s'y trouver en grand nombre!.....

«Les Syriens, si bien décrits par Jacques de Vi-

Վերջի ԳԼ ԽԳ. որ աւուր կ'աւելնային ինչպէս որ
 ինքնին եւս մասնաւոր ազգ ու գաւառաւոր թիւն կը կազ-
 մէին, և զիւրեր ներկայացնողն էլ զան բնիկ Ասոր-
 ւոց կրօնաւորները: Յուդայեանք, որ այն ժամանա-
 կէն ի վեր Պաւղոսի բնիկ քրիստոնէականն կը
 ներկայացնէին, խաչակրաց մեկնելէն յետոյ ինչպէս
 կ'ըսէ Ռիկորտոս. « Ասորիք, Իսպիւրք, Եջիք,
 Հայք, Վերք և Մարոնիք ճանչուեցան իբրև հը-
 պատակ Սուլթանին, և ստացան դրամով սուրբ Ես-
 րայէլեան եկեղեցին ու Հոս ազգայնութեանց զանա-
 զանութիւն կայ, բայց ոչ ծիսից, և զանազան քրիս-
 տոնէաներն լաւ որոշելու համար՝ Գապրիի այն նիւ-
 թիւ վերայ խօսեցածը պետք է աչքէ անցնել, որ
 ուրիշ ազգաց հետ կը յիշատակէ նաեւ « Հաղէշ-
 ներն ու Եուդայեանք ու Եուդայեանք են բնիկ կրօ-
 նաւորք և ոչ Հրէաներն, որոնց տեղն անցան քրիս-
 տոնայք Եուդայաստանի մէջ: »

« Արեւելէան Բշխման Գեղեցակ Գ. Միշտ
 իւր 118 էրարդ նամակին մէջ պատկէս դրած էր. « Երբ
 1187 թուականին Սալադինով Քրիստոսի քաղաքն
 (Երուսաղէմն) առաւ, Եսրայէլեան եկեղեցին միայն
 խաչակրացունք ձեռքը մնաց ու Սուրբ Յակոբայ եկե-
 ղեցին եւս այս պատիւն ունեցաւ, որ ոչ դպրոց և
 ոչ մզկիթ էր զու խաչակրաց ձեռքը, և ստատածային շը-
 նարհք մի էր այս՝ որ հրաշքք ցոյց արուցեաւ ըստ
 աւանդութեան Հայոց, և Հայոց ազգը կամ կ'ըզը
 յետ այնորիկ դարձեալ իւր ձեռքն ունեցաւ զայն
 առանց ամենեւին ուրիշ ազգ մի կամ միարմատ թիւն
 մի կարող ըլլալու անոր իրաւանց վերայ վիճելու ու: »

ԳԱՌԼՕ ԿՈՒՐՄԱՆԻ

Ի յանդիմ:

try, Ch. LXXIV, devenaient de plus en plus cha-
 que jour eux aussi, nation et secte spéciale, et fu-
 rent représentés par un clergé originaire de la Sy-
 rie proprement dite les Judéens, depuis lors devant
 représenter les Chrétiens indigènes de la Palestine,
 en effet au départ des Croisés, d'après Ricobaldo:
 «Les Syriens, Cophtes, Grecs, Arméniens, Geor-
 giens, et Maronites se reconnurent sujets du Sul-
 tan, et obtinrent à prix d'or, l'Eglise du Saint Sé-
 pulcre». Ici il y a différence de nationalités et non
 de rites; pour mieux distinguer les différents Chré-
 tiens, c'est Fabri qui cite à ce propos avec les au-
 tres: Les «Abyssins et les Judéens», Judéens, cler-
 gé indigène et non les Juifs ou Hébreux, rempla-
 cés par les Chrétiens dans la Judée.

«L' auteur de la Correspondance d' Orient, Mon-
 sieur Michaud, dans sa lettre 118e écrivait: «Lors-
 qu'en 1187 Saladin s'empara de la cité du Christ,
 l'Eglise de la Résurrection fut le seul Sanctuaire
 de Jérusalem qui resta au culte de la Croix». Le
 sanctuaire de Saint Jacques partagea cet honneur,
 il ne devint ni Ecole ni Mosquée des Musulmans,
 par faveur divine manifestée par un miracle, dit-
 on, d'après une tradition arménienne; et la nation
 arménienne, ou son clergé, continua de le possé-
 der sans que jamais aucune autre nation, ou cler-
 gé ait pu lui en disputer le droit.

CARLO GURMANI.

Sera continué.

ԼՂԳՅԻՆ ԵՐԱՃՂԻՐՈՒԹՅՈՒՆ:

(Հարունակաւ թիւն, տես թիւ 7):

Մարդոյ հոգւոյն ու սրտին վերայ երաժշտու-
 թեան բրած ներգործութիւնը, թէ ըստ եզանակին
 և թէ առաւելուցն ըստ իմաստին և զգացման եր-
 գողին, էրկու տեսակի կը բաժնուի. Ա. պարզ ու
 վիճակ, որ մարդոյ սիրտը կը կրթէ և կ'ազնուացնէ.
 և այս նպատակին միայն պետք է ծառայէ և եկե-
 ղեցական երաժշտութիւնը, ինչպէս կը սահմանէ և
 Լամբրանացին, Երանակաց վայելքը շքողորմութեամբ,
 երաժշտական նուազաց աղբեցութեամբ, հեշտաբար
 էրգեթով հեռացուցանել լատններն մտքն ստա-
 նայական խորհրդոց պիտաները, մարմնական զբաղ-
 մանց յիշատակները, քանզի, կ'ըսէ, շիկայ բան մը որ
 երգելու ձայնին շափ կարող ըլլայ յեզոջնէլ մէր
 կամքը յուրախութիւն կամ ՚ի սրտմնութիւն, էբբ
 ղեւոս էզոթին ղեւ ըլլայ, և եկեղեցին անոր համար ըն-
 դաւնած է երաժշտութիւնը, այսպիսի էրգոյց հինը
 մանցներ ունին զօրութիւն, և կարող են ընդատա-

ցեալ զարթուցանել ու մարդկ պատրաստել մեր միա-
 քը առ բարձրագոյն տեսութիւնս, առ ՚ի տեղուսն
 շնորհին, և յառիւստեալ զբարեցուցանել յստատա-
 ծայինս, (տես մանկաման. Լամբ. մեկն. արտ. ապ.
 յԵրուսաղէմ. էջ. 33. 157. 159): Եւ Բ. թշու
 մեղի, որ զմտքը կը թմբեցնէ ու բարբը մեղիին
 կ'ընէ, ինչպէս կը նկարագրէ Ֆէնէլըն. « Երարձ Մե-
 տրք և զերաժշտութիւն թշու և մեղի, որ ազակա-
 ներն զմանկտին, ըստ նմին օրինակի և զպանդարու-
 մետական նուազան արգել խախտ որ ոչինչ անդե-
 հաս ՚ի գինոյ արբեցուցանէ և լիբը և մտքին ըզ-
 բարս գործէ. և ամբոյնեաց զերաժշտութիւնն ՚ի մեհ-
 էանս և ՚ի տօնախմբութիւնս դից և զիւցաղանց, որք
 շքեանդ առ սքինութեց կային օրինակք ու (Վերք ծ Բ): »

Հաս տեղ բնականորար կ'առիպու ինք ակնտարկել
 թէ արդեօք մեր ներկայ եկեղեցական երաժշտու-
 թիւնն ալ վերջիցեալ նպատակին կը ծառայէ, որքե՞
 ոտքը էր ըլլաւ, թէ մեր եկեղեցական երաժշտութեան
 մէջ ալ մուտ գտած շին Մեհաօրի խախտ արգիւծ
 նուազներուն նմանք, թէ արդեօք շատ անգամ

անդառաջաճ երգոց եղանակներով և գեղեղանքներով եկեղեցւոց սրբավայրը և հոգեկոյն երգերը անպատիւ եղած չէն այս տեսակ հարցում ներուն չկրնարով Ժիտական պատասխան տալ զբժրագոյարար և մինչև անգամ մէկ քանի կեցրմանակն տեղեր՝ բուն պարզ ու վեճժ երամ շտու թիւեր անհաճ երեւնալու շափ այս եղծմանց սովորական եղած բլլալը հաստատել թէպէտ և և կարելի է, բայց այս մասին ընդարձակել ներկայ նպատակէս զուրս բլլալով՝ ընթերցողոց ու շարժութեանը կը յանձնեմք զատենք, և մեր խօսքին կարգը կը շարունակեմք:

Միայն Պօղոս մէջ ալ եղած եկեղեցական երամբշտութեան վերայ ակնարկութիւն մը ընողը իսկոյն կը նշմարէ, թէ հոն ալ պարզութիւն և վեճմութիւն հետեւարար և միօրինակութիւն կը պահի, կը տեսնէ թէ հոն ալ շատ քիչ կայ կանոն, պատշաճ, և ազգային ճաշակ, կը նշմարէ որ ստի մասնաւոր ստեւ մը համարուած ըլլալով, զանէ եկեղեցական նաց ոմանց համար, ամեն երգող ազատ լնողուած է իւր ուղածին և գիտցածին, թէրեւս չգիտցածին պէս ալ երգելու: Հետաքրքիր մէկը կրնայ դիտել որ շատերը շարժ մը կանոնաւոր սեւմտու համար օրելով աշխատութիւն և գոհարութիւն յանձն առած ատեն եկեղեցական երգերու համար բոտ քմաց կամ բոտ զիպոց երգել բաւական կը համարուի, և եթէ երբէք կան երգեր՝ զորս չգիտցողներն ալ անտարբերութեամբ երգեն, այն ալ կարծես թէ մեր եկեղեցական երգերն են: Ասոնց դարման բլլալու համար թէեւ երբեմն մասնաւոր քաջաբերութիւններ, յորդորներ ալ եղած են, այլ գործին առօրեայ ստիպողականութեան բազմաոմամբ՝ ձեւարկուած գորմաններն անօգուտ եղած են, Հոս տեղ մենք թող ըլլ իրող մեզ կամ մեղի երգեցումները, որ աւելի երգողոց ու լսողոց զգացմանը և հոգեւոյն արտայայտութիւնն է, միայն եկեղեցական եղանակաց կողմնութեան և գաշնակի մասին եղած եղծմանց զիտու որ պատճառներուն վերայ քանի մը գիտողութիւններ կ'ընենք, որչափ որ մեր փորձառութիւնը կը ներս:

Ա. Անցնալ գարեբու մէջ ինչ և իցի կերպով եղած եղծումները ՚ի բաց առնելով, այժման եղանակաց սյուլութեան և անհաստատութեան զիտու որ պատճառներն մէկը, եկեղեցական եղանակաց վերայ վճռող հեղինակութիւն մը չըլլայն է. և քանի որ ստի չկայ, երգերու տարբերութիւնը վերնալ անհնար պիտի բլլայ, իւրաքանչիւր որ իւր գիտցածը ստոյգ համարելով փոխել չուզելուն համար, սակայն այս հեղինակութիւնը զանել շատ գծուար չէ. սեւոր է ժողով մը գումարել և շարականի խաղերուն գիրքը և երգոց բանաստեղծական կարմութիւնը ու շարժութեամբ քրքրել, և ներկայ եղանակաց ամենն հնազոյնը ընտրելով ստոնց հետ համեմատել, և եթէ յայտնի սխալներ կան՝ ուղղել և ստիկոց կանոն ընել, մէկը ի ձգելով ստիտութեան յառաջացած նախադաշտութեանը, (մեր կարծիքը տես Ժամանակ օրագրի 1864, թիւ 37, և Մեղուի 1864, թիւ 248): Սակայն շատ եկեղեցական երամբշտներ ունինք, որք խաղը-

բուն անունը լսելն անգամ կը խօրչին, չգիտելով թէրեւս որ նախ բուն ամ բառին համարաստասանող բուն ազգային բառ մ'է, և ձայնից նշան եղող զբժերը կը նշանակէ. Եւսագործութիւն բառը նոր է, և աւելի վերացնալ նշանակութիւն ունի: Խաղերու զբութիւնը առ սլնել համարողներն ոմանք ալ կուզեն փոխիտութիւն մնացունել այն տեղերը, ուր երբեմն բաւելու արտասանութիւնը իրենց ակնաջնե ծաղրական կամ մարտական կը թուի. զոր օրինակ, Անխախտելի կուսութիւն, Անխախտելի բլլալը, Գարձն զանկեալ քրս մեղօք քոյն՝ սուրբ շարչարանօք, որպէս թէ՛ անխախտութիւն կուսութիւն, անխախտութիւն բլլալը, զանկեալ քրս մեղօք քոյն. և այլ շատ մը անհեթեթ և հասուն զիտու արդիւնք չեղող կարծիքներ, նաև այս կամ այն վանկը շեշտելով կամ սղելով եղած խեղդապակ սյուլարտութիւններ և ուրիշ անկ սաւապքներ ու պատմութիւններ, որ զուցե ընթերցողոց շատերն ալ բոտ են, և որոնց վերայ հրապարակաւ խօսիլ անպատեհ կը համարուի: Այլ պէտք էր մտածել որ եթէ կոյ գաշնակ մը որոյ շեշտը ջաճկատանի մէջ քէլի նշանակէ թէրեւս նայնպէս հասկըցող զբութեանը համար, ուրեմն ի՞նչու սաստան, ՚ի Պարսկաստան և այլ աշխարհիս չորս կողմի զանրուող ազգայինք ինչ պէտք է ընեն երբ նոյն տեղերու ըզուներով ալ ուրիշ բառ մը կամ շեշտ մը ուրիշ բան մը նշանակէ, և եթէ այս գրութեամբ ստոնց ամեն մէկն ալ փոխել պէտք բլլայ, ալ անկէ աւելի բարիանեան գաշնակ հնար է բլլալ, Գիտելու արժանի է նաև որ եթէ երգերն իրենց եղածին պէս և կանոնաւոր երգուին, և ոչ այս կարծեցեալ անտեղութիւնները կ'ըլլան:

Այս մէկ քանի գիտողութիւններն որ բրինք, ոչ թէ այն դատաւորութեանց կարեւորութիւն մը սուրբ համար, այլ նախ թէ զուցե անուշադիր և անտեղեակ անձանց ոմանց իրաւալի թուի, և երկրորդ՝ յուսնելու համար թէ մինչև որ աստիճան ինքզմ վիճակի մէջ կը գտնուի մեր եկեղեցական երամբշտութիւնը: Սակայն երբ և իցի երգերու համար գիտողութիւն եղած ստեն պէտք է նկատել թէ ինչպէս որ ընթերցումը իւր առողանութիւնը և բանաստեղծութիւնը իւր օրեղներն ունի, նայնպէս և երամբշտութիւնն որ թէեւ բանաստեղծութեան օրինաց կը համաձայնի բոտ տեղայն, այլ չի կրնար հպատակիլ, մասնաւոր շափական այնպիսի երգոց մէջ, որոց ամեն հաստատուն ալ մի և նոյն եղանակի վերայ կ'ըրգուին. զոր օրինակ-

Օրհնեմք բլլալ անբակիլը ընհայրորդ շող միածնի, զորս ունիք յեր՚ի գործում ըն մալըր եւղուխորին, զար ձն և զմեղ ՚ի մեղաց որդւոյ քրս շարչարանօք:

Այն մի և նոյն գաշնակով, այսինքն երկրորդ վանկերուն երկրորդամբ այլ և այլ ձայններ յիտուն հաստատմի շափ ոտմանաւոր երգեր կան, ալ ՚ի նպէս կարելի է փոխիտութիւն մը ընել (այն ալ առանց բառաւոր պատճառի), առանց խախտելու շարականի գաշնակին մէկ հիմնական օրեղը: Նշմարեալ և ուրիշ մասնաւոր անէր ալ կան, որոնք հիմնական օրեղներն ջ

են, ասանց ամենեն ընդ համարին՝ երկարեն յետոյ հինգ
 պարզ վանկով ընդմիջել կամ վերջապետելն է. ինչպէս
 Ամիսնիս վելի Լուսնիս: Երբ նոր է յնշնգլան ճշ պատան:
 Յաւոր քննչական արհեստան: Փրփրիկը սարսափուս աս:
 Ի զգհաս անողորմելի: Տան անպիս ասիարի: Եւ այնու
 նաեւ, անխախտ վելի ընշնգլան Գրհնաւիկան:
 Երբ հոգիներ էրգու: Յնոս սելի և ընտապս մշնչա յառի.
 սելան և այնի և այն: Եւ Եթէ Երբէր պետք բլլայ շա-
 փերու մասին ու զգու թիւն մ'ընել, պետք է զգու-
 շանալ ձեռնհասու թիւն գուր շեղելու համար. վասն
 զի հին Եզանակաց և խաղից գրու թիւն մէջ այնպի-
 սի կէտեր կան, որ զեւ քննու թիւն տակ շին ըն-
 կան և ինչպիս ձեռագործ խաղերուն ներքեւ է.
 զամ գրերուն համար կարծեր էինք (անս յամանակի
 1864 թիւ 43 թուելու ամ) թէ զուցե ձայնից գորու-
 թիւնը ցուցնելու գործածուած բլլան իր մեզ, ուն-
 գին, ծանր, յորդոր (Ս. Բ. Մ. Ծ) և այլն, և անս Ս.
 Երբ աստի մի թանգարանը Եզամ ձեռագիր մ'ալ մեր
 կարծեաց համեմատ կը բացատրէր զանոնք. ինչպէս,
 Բ. բարձր. Գ. զարձ. Դ. զարի. Բ. թանձր. Ե. լայն.
 Ծ. ծանր. Զ. կամայ, Ծ. յետ ձգէ. Ծ. շատ. Կ. պինտ.
 Կ. որէ. Զ. վերցո. Զ. ցած. Կ. բաշ:

Բ. Արդեն յիշեցինք մեր Եկեղեցական Եզանու-
 կաց մասնաւոր տարրերու թիւններուն ազգային ձե-
 ւեր բլլայր և անոնցմով միւս արեւելեան Եզանակնե-
 րեն որոշուիլը, սակայն մեր Երաժշտութեան մեծ
 մասը միշտ կ'ուզեն ամենայնիւ նմանցնել զստոր
 արարական մասնաւոր ինչն աւ ըսուած մեզի ու
 թոյլ Եզանակներուն, կարծելով թէ էջ Եզանակը՝
 հիւսնի, զի Եզանակը հիւսնաւ, և զի Եզանակը առաջնի
 են, վասն զի ասանց նմանութիւնները ունին, այլ մի-
 թէ արեւելեան ամեն ազգաց Եզանակներն ալ իրա-
 բու հետ այս նմանութիւնը չունին, և բուն իսկ
 արարեանին մէջ պիտի աւան, չարիւն ու սաղան ա-
 ւելի մաս չեն իրարու քան զմեր էջ Եզանակն ու
 հիւսնաւը. ոչ ապրիկն Եզանակը անասի մը
 նշն է, զուցե Իսրահայնաց նշնն Բընը և նման-
 ները ուրոյն Եզանակ ճանչցուած ասեն, ինչ հարկ
 կայ մեր Եզանակներուն մասնաւորութիւնը միայն
 սխալ համարել և արարականին վերայ սրբազան պն
 մասնաւոր ազգային ձեւերը, որք Երաժշտական է-
 սական օրինաց ալ զեմ չեն. ինչ ազգայնաց կայ հաս-
 տատելու որ մեր Եկեղեցական Եզանակները բարբա-
 ղին ներկայ արարական ազգայնութեն ասնուած են,
 կամ մի և նոյն են, կամ պետք են բլլայ, ինչպէս որ
 կը կարծեն մեր Երաժշտաց շատերը, Եթէ մեր Եկե-
 ղեցական Երգերը նաեւ Եզանակները, շտեղջ արոյց
 թարգմանչաց հապա Ս. Շարհալուց կամ Երջիկաց-
 ւոյ օրերն գանեւ ասանդու թիւնաք առ միջ հասած
 են, ինչպիս կը սիրենք հաստատել, ինչ հարկ կայ ու-
 րինն ինքնիցնիս բանադատել հաստատելու համար՝
 թէ նոյն նախնիք ալ թիւրեւ իրենց անմանութիւն-
 անիւն և հիւսնաւի Եզանակներով երգած բլլան իրենց
 վաճ Երգերը, Եկեղեցական Եզանակներուն այս ա-
 ւանդական հաստատելու կարծիքն անգամ բուական

բլլարու էր մեզ որ յարգելնք մեր Եզանակաց որ Ե-
 իցէ մասնաւորութիւնը և հաստատ պատշէկը. թէ
 այս և թէ Եզանակաց կարգու թիւն մասին ալ օրինակ
 ներ յառաջ յերկէ կարելի է, սակայն առայն հաս-
 տատելն մէջ բաժնիս Եզանակաց համար ալ պետք
 է խնայել. այսինքն թէ Երբ պետք բլլայ Եզանակ մը
 գրել կամ ընդհանուր Երաժշտական օրէնքի զեմ է-
 զամ սխալ մը աւելիլ, պետք է զգուշութեամբ յար-
 զել շարականի Եզանակաց ձեւերը, ասանց որոյ է-
 կեղեցական Եզանակներն ազգային ձեւ կրնայ բուսիլ:

Գ. Ինչպէս որ ուրիշ ասեն բաժնի, զարմուտ
 կը կրկնէ մը որ Եկեղեցական Եզանակաց խաղարանն
 մէկ զիտու որ պատճառն ալ Եկեղեցւոյ մէջ նոր (ճ. քա)
 Եզանակներ մաս գանելն է: Եթ որ ալ բլլայ թէ Ե-
 շափու որ հմտութեամբ մէկը կը յանդգնի Երգի մը
 Եզանակը փոխել, թէ Եւ առայն Եզանակը սխալ ալ
 չբլլայ, ոչ ոչ ապրիկն հին է, ու ասի պետք է փոխել.
 Հետեւ արար ոչ միայն ժողովուրդը այլ և. այս մասին
 նախանձաւ որ բլլարու պարբեր ունեցողները այս Եզ-
 ամ մը յառաջադիմութիւն կարծելով կը խարտելն
 և կը սկսին նոր Եզանակներ պահանջել, և Երաժշտի-
 մը հմտութեամբ աւելի նոր սիրու թիւնը և Երգա-
 ծին սպառնաւ թիւնը նայել, թէ Եւ Եզանակներն է-
 կեղեցւոյ անպատշաճ բլլան, թէ Եւ ազգային ճաշակ
 չունենան: Եւ յս, Եկեղեցւոյ մէջ Երգելու համար
 շափու որ ձայն մը զանե պետք է, սակայն ինչոյցի
 նուազածութիւն մ'ալ չբլլարով ասի, պետք է նաեւ
 օրինաւոր հմտութեամբ, թէ Եկեղեցական Երգաց Ե-
 զանակաց և խնայելն և թէ արարողութեանց և Ե-
 կեղեցական պատշաճից, Եւ յս ասոր հակառակը ան-
 զի ունենալով, և Երգողները միայն ժողովուրդը
 զբողոքներու զբաղելով, այս պաշտօնն ալ վրասակ
 պատուաւ որ պաշտօն մը բլլարու, մասնաւորաց հա-
 ձայնը Երկարակեր և իւր սպասու թիւնն հետ բա-
 րացական արժէքն ալ կարուսեր է:

Հարգանքով:

ԿՐՕՆԵԿԸՆՔ

ՍԵՄՈՒԷԼ ԲԱՅԵԼ ԵՒ ԻՐ ԳԻՐԸ

(Հարգանքով թիւն, անս թիւ 5.)

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Քրիստոսի և Երկրային Գրքաց:

Տէր իմ, գրաց մէջ կը կարդանք
 թէ Քրիստոս Երկրէ յերկրէ պիտի
 վերանայ. վասն որոյ կը զողամ չորայ
 թէ այս գրուածքը կատարուած բլլայ
 անոր վերայ զգր մեր հայրերը ստրանե-
 ցին: Այն վերացման համար կըս-

Վաւիթ մարգարէն ի Գ. գլխոյն մէջ .
 « Ով իշխաններ, բացե՛ք ձեր իշխանու-
 թեան դռները , ու վեր համբարձե՛ք
 յաւիտեանսն դռներ , և մտնե՛ք փա-
 ապ թագաւորը » (1) : Այլ տես , Տէր
 իմ , հրեշտակներն իրեն այսպէս կը
 պատասխանեն . « Ով է այս փառայ
 թագաւորը » : Աս այլ կ'ըսէ անոնց .
 « (2) Երբ թագաւորը՝ պատերազմաց մէջ
 հզօրը » (2) : Այլ յայտնի է տէր իմ , որ
 այս արդարը՝ զօրութեանց տէրը չարա-
 տերազմեցաւ , բայց միայն իւր առջի
 գարուն : Արտիճանէն դատելու նստած
 ժամանակ , իւր չորս դին կրակ պիտի
 բորբոքի . և զիւր թշնամիքը չորս կողմը
 պիտի սյրէ , և արգարներն արծաթի
 նման կրակով պիտի մաքրէ (3) : Այլ
 այս վերջին գարուն ոչ որ հետը պիտի
 պատերազմի . և ամենեւին պատերազմ
 չպիտի պատահի : Ասեւ այս արդարաց
 համբարձման համար կ'ըսէ Աստուծոյ ԿԳ.
 գլխուն մէջ . « Ով է այս որ արնեն եր-
 կէն կուգայ . կարմիր են իւր հանդերձ-
 ներն արեան գունով , ինչպէս ինքը գե-
 ղեցիկ պատմուճանով » (4) : Այլ ինքն
 արդարը կը պատասխանէ անոր . « Այս
 արդարութիւն խօսողն եմ և փրկութե-
 համար ձե՛ծկուող » (5) : Այլ հրեշտակ-
 ները կ'ըսեն անոր . « Ով Տէր , ինչպե՛-
 համար կարմիր են լոթերդ խաղող կու
 խողի պէս » (6) : Կը պատասխանէ աւ-

(1) Համբարձեք իշխանք զգրուան ձեր ի վեր ,
 համբարձցին դռներ յաւիտեանց , և մտնե՛ք թագաւոր
 փառայ : Սճ . ԻԳ . 7 :
 (2) Տէր հզօր զօրութեամբ իւրով , տէր հզօր
 ի պատերազմի : Սճ . ԻԳ . 8 :
 (3) Արգարները շէ թէ կրակով կըմարդուն դա-
 տասանին օրը , այլ աստուծոյ տեսութեամբը կը
 փառաւորուին :
 (4) Իսկ այս ով է որ գիտեաց զայ յեզովնց . կար-
 մբութիւն ձորանց իւրաց ի բոսորաց : զեղեցիկ պատ-
 մուճանու : Ես . ԿԳ . 1 :
 (5) Ես խօսիմ արդարութիւն և փրկուան փրկ-
 կութեան : Նճ :
 (6) Վասն էր կարմիր են ձորձք բա , և հանդերձք
 իրբու հնձանհարի : Նճ :

նոնց բերով . « Խաղող կոխեցի մինաւ
 կուկ ու հետս մարգ չկայ » (1) : Տես ,
 Տէր իմ , որչափ յարմար են Աստուծոյ
 խօսքերը . և կը վստահամ որ այս ար-
 դարոյն պատասխանը՝ մեզ և ոչ ուրիշ
 մէկուն կը յարմարի , երբ կ'ըսէ . « Իմ
 բարկութեամբս զանոնք կոխեցի , մին-
 չեւ որ նոցա արեւնն իմ լոթերուս
 վերայ վազեցաւ , ու իմ բոլոր զգեստ-
 ներս աղատեցան : Այլ վրէժխնդրու-
 թեան օրն իմ սրտիս մէջ , և հատուց-
 մանս տարին կը հասնի կուգայ » (2) :
 Ի՞նչ կրնամք , Տէր իմ , այն արգարէն
 յաւազ , երբ գիտեմք որ հրեշտակնե-
 րն երկնից մէջ անոր հարցուցին մեզ
 համար , և ինքն անոնց յայտնեց եւ-
 բարութէ ևս միայն կոխեցի խաղողը :
 Այլ բարկութեամբ կոխածն ինչ էր ,
 եթէ ոչ զմեզ , որ և առջի գարուն ը-
 բոժ պատերազմէն յետոյ կոխեց զմեզ
 որ ցարդ հազար տարի է . և գեւ վր-
 րէժխնդրութե օրը կը մնայ իւր վեր-
 ջին գարուն . և հատուցման տարին՝
 իւր սրտին մէջ : Այսին թէ , Տէր իմ ,
 Աստուծոյ մարգարէն սքաննած ժամանակ-
 նիս նորս մարգարէութե մէջէն նախ
 առաջեալ վիպութիւնս ալ ջնջէինք , որ
 բնաւ մէկը չկարդայր : Այլ ահա ինչ որ
 Վաւիթ պատերազմ կ'անուանէ՝ բերով .
 « Տէր հզօր ի պատերազմի » (3) , նոյնը
 Աստուծոյ հնչան կ'անուանէ : Այլ ալ ,
 Տէր իմ , այն քաղցուն մենք խոճկներ ,
 անոր համար նահապետն ու մարգա-
 րէն Յակոբ , ինչպէս յայտնի է Օնրե-
 դոց ԽԹ գլխոյն մէջ , այսպէս կը խօսի

(1) Լ ինչ հնձանի կոխեցի : Հնձան հարի միայն ,
 և ի հեթանոսաց ոչ որ էր ընդ իս : Նճ :
 (2) Կոխեցի զնոսա պատմութեամբ , և ձմեցի
 զնոսա բարկութեամբ , և իջւցի յերկիր . և զան-
 նայն հանդերձս իմ թաճաւեցի . զի հատուց էր ի
 վերայ նոցա օր հատուցման , և սո՛վ փրկութեան ե-
 կեալ հատուց : Ես . ԿԳ . 5 :
 (3) Տէր հզօր զօրութեամբ իւրով , տէր հզօր
 ի պատերազմի : Սճ . ԻԳ . 8 :

Յուդայի համար . « Պատմութեանը աշխարհը կը լուսանայ , այսինքն խաղաղով (1) » . ինչպէս որ սրատահեցած մեզ Արտիսի տալիս գալուսն : Եւ անոր վերջին գալուսն եւս ինչ պիտի գործեմք , երբ մարդիկ դատող մարդուն զխնաց կենտրու ըլլան , որու բարբառիքը պատրաստեալ պիտի ըլլայ կրակը , որ նորս գատուարտածներն սեռակ : Արտիսե տեւ այն ժամանակ պատերազմի ժամանակ չէ , եւ ոչ հնձանին մէջ խաղաղ կոխելոյ . վասն զի անկէ յետոյ ոչ ապաւինու թեան տեղի եւ ոչ ապաւինարու թեան ժամանակ պիտի ըլլայ , այլ արդարութիւն , այսինքն ինչպէս որ նա առանց մեղք մի գտնելոյ իւր վերսն՝ գատեցաւ , այնպէս ինքն ալ պիտի գատէ մեղաւորները : Արտիսե տեւ կ'ըսէ Աստուած Սողոմոնի մարգարեալութեան մէջ , Արտիսի յԱ. գլուխը , թէ « Երբ որ արդարն գատուտան գալու ըլլայ , ամբարիշտն սե մեղաւորն ուր պիտի ըլլան » : Աւտիս՝ « Եթէ արդարն հազիւ թէ պիտի տարի . ամբարշտին համար այն տունն ինչ պիտի ըլլայ » (2) :

Գ.Լ.ՈՒԽ Ժ.Գ.

Գարիտայ մարմնով համբարեման վերայ :

Հատ կը վախճան , Տէր իմ , որ այն արդարոյն համար մարգարեից ըսած վիպակները , այսինքն թէ՛ սասկազ ծախուեցաւ , ինչպէս կ'ըսէ Ամուս մարգարէն . թէ՛ խաղաղ (հնձան) կտակեց , ինչպէս կ'ըսէ Աստի . թէ՛ պատերազմ ըրաւ մեր հայրերուն հետ , ինչպէս կ'ըսէ Վաւիթ . թէ՛ մասնեցաւ մեր մեղաց համար , ինչպէս կ'ը

սէ Արեմիա . թէ՛ վերաւորեցան ձեռքերը . ինչպէս ըսաց Օսթարիա . եւ անոր պատմութեան վերայ վիճակ ձեռքեցին , ինչպէս ըսած է Վաւիթ . եւ թէ՛ երկինք ելաւ , ինչպէս կ'ըսէ զարձեալ նոյն մարգարէն եւ այլք : Արտիսե նամ կ'ըսէ , որ ասոնք Աստուծոյ դոյր թեան շէն վայելքը , այսինքն՝ առատեմեղէն բնութեան . որովհետեւ նոյն առատեմեղէն բնութիւնը ոչ կը կանգնի , ոչ վեր կը բարձրանայ , ոչ կը նստի , եւ ոչ կ'իջնէ : Արեմիս այս ըսածներէն հարկաւորապէս կը հետեւի , որ այն արդարն եկած է , եւ անոր մարմնական բնութեան կրնայ յարմարի վերայիշեալ խօսքերը եւ անոնց նման արիշտերը : Եւ թէ որ , Տէր իմ , դըժար կուգայ քեզ հաւատալ , թէ մարգարեմով յերկինքն ելաւ , մտիկ ըրէ մեր ըսած գիրքերնուս մէջ վիպակներն սե օրինակները : Ասոր համար է Վաւիթ մարգարէին ըսածը . « Երաւ Աստուած ի բարձրութիւն , եւ կ'ապրեցրնէ գերիները . առաւ մարդոց պարգեւներ » (1) : Կ'ըսէ զարձեալ Սողոմոնի Կէ գլուխը . « Երազակեցէք Աստուծոյ , սե անոր անուեր փաւաւորեցէք . ճամբայ սուէք անոր որ արեւմտից կողմէն կ'եննէ » (2) : Կ'ըսէ Տէր իմ , Վաւիթ նոյն Սողոմոնի մէջ այս ալ ըսած է զոր սրտիդ մէջ ունիս . « Երազակեցէք Աստուծոյ որ երկնից վերայ հեծած է գեպ ի արեւելք » (3) : Ամուս ալ թէ գլխուն մէջ ըսած է անոր համար . « Տէր է որ բարձր տեղերու

(1) Եւ ի բարձրան , եւ գերեաց զգերութիւն . ետաւ ար . բաշխեաց պարգեւս , եւ ետ արգոց մարգարէն , Սժ . Կէ . 19 :

(2) Օրհնեցէք զԱստուած , եւ սողմս առայցք անուան նորս . ճանապարհ արարէք օյնիկի՝ որ նստի ընդ արեւմուտս . եւ տեք է անուն նորս : Սժ . Կէ . 5 :

(3) Օրհնեցէք զԱստուած , եւ սողմս առայցք տեաւն . ճանապարհ արարէք օյնիկի՝ որ նստի յերկնս երկնից ընդ արեւելս : Սժ . Կէ . 5 :

(1) Արեւոյն գինով զգտմութեան իւր , եւ արեւմտի խաղաղոյ զանգերն իւր : Տճ . Իսթ . 11 :

(2) Եթէ արդարն հազիւ կեցցէ , իսկ ամբարիշտն եւ մեղաւորն ուր գատնիցին : Ա . Կ . Ժ . 31 :

վերայ կը շինէ իւր աթոռը » (1) : Անոր համար կ'ըսէ և Վաւիթ . « Ելաւ Աստուած աղաղակով, ու Տէր փողի ձայնով » (2) : Ասիր (3) մարգարէն եւս նորա համար բաց Գ գլուխը . « Տեսայ մարգ մի որ ծովուն սրտէն կ'ելէնէր, և եկաւ մինչեւ յերկինք » : Սովսէս ալ Բ (Օրինաց ԼԲ գլխոյն մէջ կ'ըսէ, թէ « Յերկինք վերցնեմ իմ ձեռքերս, և այն » : Կ'ըսէ Լսայի եւս ԻԱ գլխուն մէջ . « Արթնցիր արթնցիր Տիրոջ բաղուկը » (4) : Սամուէլի մայրն Աննան եւս նորա համար կ'ըսէ . « Իւր թագաւորին իշխանութիւն տայ Տէրը, և իւր օժեալը բարձրացնէ » (5) : Վարձեալ Վաւիթ կ'ըսէ . « Ելաւ Տէր հոգմերուն թեւոց վերայ » (6) :

Այս վիպութիւններս անոր համար գտայ, որ Քրիստոսի մինչեւ յերկինք համբառնալը հաստատեմ : Եւ ուրիշ դեռ շատ վիպութիւններ կան, զորոցմէ Տէր իմ, լաւ կը ծանչես : Եւ հիմայ մեր օրէնքներէն ալ մի քանի օրինակներ մէջ բերեմ, որովհետեւ մեր քով ալ անվայելուչ կ'երեւի մարմնով յերկինք ելնելուն հաւատալ, և ասոր պատճառ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ մեր մտայ նախապաշարումը : Այսին զի օրինաց և մարգարէից մէջ կը գտնեմք որ ճշմարիտ և փառաւոր Աստուածը՝ շատ սուրբ մարդիկ և մեր հայրերն առաւ ու յերկինք բարձրացոյց : Եւ

եթէ անոնց ունեցած սրբութեանն և սուրբ գրոց վիպութեան համար չեմք երկրացիք անոնց վերայ, ուրեմն նոյն արդարոյն (Քրիստոսի) մարմնաւոր և հոգեւոր համբարձմանը վերայ ինչո՞ւ կ'երկրացիմք, մտածելով և նորա սրբութիւնն՝ որոյ համար սուրբ գիրքոցն սուրբ մարգոց համար տուած վիպութիւններէն շատ աւելի վիպութիւններ կուտայ. որ՝ ինչպէս կ'ըսեն մարգարէները, սաստիկ պատերազմի և փորձութեանց եւս համբերեց աշխարհիս մէջ՝ քան ամեն բան սուրբ մարդիկն : Այս եւ, Տէր իմ, գիտես դու՝ առանց իմ մէջ բերելուս, որ Սաթուսաղայն (1), ու Անորն արդարները, և Եղիա մարգարէն, Աստուած զանոնք իրենց մարմնով առաւ այս աշխարհէս : Եւ Սովսէսի համար ամենին չվայելէր մեզ տարակուսիլ հոգւով և մարմնով երկնից մէջ ըլլալուն (2), ինչպէս կ'ըսէ Բ (Օրինաց ԼԳ գլուխը . « Բայց Աստուած Սովսէսին, ել գիւշերանց լեռը, և հոն վախճանիր, ու երաւ լեռն և հոն վախճանեցաւ . և մինչեւ ցոյսօր անոր գերեզմանը մարգ չգիտէ » (3) : Անոր գերեզմանին երկրիս վերայ անցայտ մնայն ինչ կը նշանակէ, եթէ ոչ՝ Աստուած (որովհետեւ նա քան զայլ ամեն մարգարէները մեծ էր և սուրբ,) յարցոյ զանիկա ի մեռելոց, և հոգւով ու մարմնով յերկինքն վե-

(1) Եւ շինէ յերկինս զհամբառնալ իւր : Աճժ . Թ . 6 :
 (2) Համբարձաւ Աստուած օրհնութեան թեւեր անոր ձայնիւ փողոց : Աճժ . ԽԶ . 7 :
 (3) Անգէ մարգարէն երբոցեցուց լեզուով Ասիր կը կոչուի . բայց բերած վիպութիւնն անոր գրքին մէջ չկայ :
 (4) Չարմիր զարմիր Երուսաղէմ, և զբեցիր զզօրութիւն բազկի բոյ : Ե . ԾԱ . 9 :
 (5) Եւ այս զօրութիւն թագաւորաց մերոց, և բարձրացուցանէ զեղևիւր օժեղոյ իւրոց : Ա . ԹԳ . Բ . 10 :
 (6) Եւ շրջէ նա ի վերայ թեւոց հոգմոց : Աճժ . ՃԳ . 5 :

(1) Աստուածաշնչին մէջ Սաթուսաղայն համար մեռաւ կ'ըսէ . իսկ յերկինք համբառնալը կ'երեւի թէ հրէից մէջ պայտէս աւանդութիւն մի կայ :
 (2) Հրէից կարծիքն է, որովհետեւ սուրբ գրոց մէջ չկայ տեղ մի Սովսէսի համբառնալուն վերայ գրուած, և կ'երեւի թէ Աստուած անոր մարմնը անցայտ ըրաւ որ Հրէոյք նորա վերայ մեծ համարում ունենալուն չպաշտեն զինք :
 (3) Եւ վախճանեցաւ Սովսէս ծառոց տեառն յերկինս Սովաբու՝ ըստ բանի տեառն . և թաղցին զնա ի Գայի մեծ ի սուսն Փոզորոց . և ոչ որ գիտայ զգերեզման նորա մինչեւ ցոյսօր : Բ . Օրհն . ԼԳ . 5 . 6 :

բայցոյց՝ ուրիշ արդարոյց նման, և հանձն
 ուր որ անոնք կը գտնուին՝ բարձրա-
 ցոյց : Եւ մեզ դարմանալ պէտք չէ,
 թէ այս թիւթեւ ու նուրբ օղբ կրնայ
 մարմինը վերջնեղ՝ որ այնքան թանձ-
 րու թիւն ունի : Այն զի երբ Աստ-
 ուած իրեն մատուցած զոհերը կ'ըն-
 գունէր, կրակ կ'իջնէր յերկնից, և ոչ
 խորնեբուն ու կովերուն մարմինները
 վեր կը բարձրացնէր ու վերացնէր :
 Կովտէս ու Ազիա այս արդարոյց համ-
 բարձման համար մարգարէացան : Աւս-
 տի օրովհետեւ վերայիշեալ սրբոց մար-
 մինները բարձրանալուն պէտք է մեզ
 որ հաւատանք, ինչո՞ւ հաւատանք նա
 և սոյն արդարոյց վերանալուն, և նորա
 յերկնքն ելնելը կ'ուրանամք, որոյ
 համար ինչպէս բնիք՝ այնքան վկայու-
 թիւններ կան մարգարէից գրեբուն
 մէջ :

Արնայ մարդ այս ալ բւեղ, այսինքն
 թէ՛ յայտնի է որ Աստուած ուղեց վե-
 րայիշեալ սուրբերը վերացնել, ուստի
 մարդ չտարակուսի բնաւ, թէ Աստ-
 ուած մարդոց սիրտերն ալ արամա-
 դրեց որ այն արդարոյց համբարձմանը
 հաւատան, և շերիբային նորա վերա-
 նալուն : Արց ուրիշ պատճառ մի եւս՝
 որով մերայինք իրաւունք կ'ունենան,
 այսինքն նորա (Քրիստոսի) առաջին
 գալուստը ծածուկ և կերպը անսովոր
 բլրալուն, ինչպէս կ'ըսէ Աստուած. «Մարդ-
 է, և սով կը ճանչէ զանիկայ» (1) : Այն
 մարգարէն կ'ըսէ գարձեալ. «Ահա
 կոյսը պիտի յղանայ և գաւակ բե-
 րէ» (2) : Աւր պէտք է նշանակեմք որ մար-
 մնոց կողմէ հայրն սով բլրալը կը բէ-
 փան որոյ ուրիշ տեղ մի կ'ըսէ. «Չհա-
 մարեցանք զանիկայ» (3) : Եւ Արեմիա

ԼԱ գլխուն մէջ կ'ըսէ. «Նոր նշան գոր-
 ծեց Աստուած երկրիս վերայ, կինն
 շուրջ պիտի պատէ, և այլն» (4) : Գար-
 ձեալ է գլխոյն մէջ կ'ըսէ. «Ասոր հա-
 մար տայ Աստուած անոնց մինչեւ այն
 ժամանակն յորում ճննդական կինը
 գաւակ ծնանի» (5) : Հարկ է նշանա-
 կել, որ մարգարէն ծնանալ կնկան այրն
 սով է՝ չիշատակէ, երբ այն արդարոյց
 ճնունդը կը պատմէ, որոյ նման և ոչ
 մէկ ծնուած կայ. նաեւ էրիկ մարդոց
 ու կնկան մի մարմնական հետեւու-
 թիւնն չպատմէ, ինչպէս նորա համար
 մարգարէացաւ Աստուած գլխոյն մէջ.
 «Մտիկ ըրէք Յակոբայ տունը. Աստ-
 ուած նշան պիտի տայ ձեզ, կոյսը պի-
 տի յղանայ, և այլն» (6) : Եւ բոլոր ըսած
 սուրբերս այր ու կին մարդոցմէ ծնան՝
 մեղաց մէջ յղի մնալով, և ամենքն ալ
 մեղաւոր էին. նոյն խի Կովտէս՝ որ
 քան զիւր աղգական մարգարէները
 սուրբ էր, իւր բերանով կը խոստովա-
 նի իւր մեղանչելը : Եւ նոյն արդարոյց
 համար ըսաց Աստուած ճԳ գլխոյն մէջ,
 «Վմենեւին մեզք չգործեց, և նորա
 բերնին մէջ սուտ չգտնուեցաւ» (7) :
 Իսկ միւս բոլոր սրբոց համար Աստ-
 ուած Յօբայ բերնով կ'ըսէ. Ի՞նչ գլխոյն
 մէջ. «Նորա ամեն սրբոց մէջ՝ առանց
 անօրէնութե մէկը չգտնուեցաւ» (8),
 և Արեմիա մարգարէն յի գլխոյն մէջ
 կ'ըսէ. «Մարդոց սրտերը չար» (9) :

(1) Սոյն վկայութիւնն երկրայինն է և ոչ Ե-
 սայինն. տես գլուխ յի. 9.
 (2) Ահա կոյսը յղանայ և ծնի սրդի. Ե. 14.
 (3) Եւ ոչ ինչ համարեցաւ. Ե. 9. 3.

(1) Սոյն վկայութիւնը, որոյ երկրորդ հատածը
 իրտա մթին է, չկայ երկրային մարգարէութեան մէջ.
 (2) Վասն այնորիկ ասցէ զնոսա մինչեւ ի ժամա-
 նակ ծննդականին : Սոյն վկայութիւնը Միքիայի մե-
 ջնն է. Ե. 5.
 (3) Վասն այնորիկ ասցէ Տէր ինքնին նշան. ա-
 հա կոյսն յղանայ և ծնի սրդի. և կրեւոցնն զա-
 նան նորա կանանուել. Ե. 14.
 (4) Զ ի անօրէնութիւնն ոչ գործեաց, և ոչ գտաւ
 անդութիւնն ի բերան նորա. Ե. 9. 9.
 (5) Զ ի թիւ սրբոց ոչ հաւատայ, և երկնիք
 ոչ են անտրտա առաջի նորա. Ե. 15.
 (6) Խորն է սիրտ քան զամենայն. Ե. 9. 9.

ԳԼՈՒԽ ԺԳ .

Հրեից իւր-իւր-իւր-իւր վերայ , որոնք Բրիտանիոյ
Գաւառն չհասարակին և չընկալան :

Ար վախնամ, Տէր իմ, թէ մեր վե-
րայ կատարուեցաւ Աստուծոյ մարգա-
րէին ձեռք տիրոջն լրամ խօսքը, թէ
« Կուրու թիւն ինկաւ Իսրայէլի վերայ,
մինչև ժամահատուց լրումը » (1) .
Գարծեալ ը գլխոյն մէջ կ'ըսէ . « Եւ
լով լսեն և չինանան, և անանելով տե-
նեն և չգիտնան . վասն զի այս ժողո-
վըրդ իս սրտերը թանձրացաւ » (2) : Գար-
ծեալ նոյն գլխոյն մէջ կ'ըսէ . « Կուրա-
ցաւ այս ժողովրդիս սիրտը, և խը-
տացաւ անոր ականջը, որ չստիճին բը-
նաւ ու գէպ ինձ դառնան և բժշկեմ
զանոնք : Եւ Աստուծոյ լրաց . մինչև երբ
Տէր՝ անապատ պիտի ըլլան քաղաքնե-
րը, և տուն առանց բնակողի պիտի
մնայ » (3) : Գանիէլ լրաց ԺԳ գլխոյն
մէջ . « Գոցէ խօսքերն ու գալարէ
մարգարէնէրը » (4) : Եւ Արեմիան ԺԵ
գլխոյն մէջ . « Յուդայի մեղքը երկա-
թի սիւներու ու ագամանդեայ քարե-
րու վերայ գրուեցաւ, և անոնց սը-
տին լայնու թէ վերայ քննուեցաւ » (5) :
Աստուծոյ ալ Ա գլխոյն մէջ . « Երբ ճան-
չեց իւր ստացողը, և եչն իւր տիրաջ
մտաւրը, և իմ ժողովուրդս զիս միտք
չառաւ » (6) : Գարծեալ Ը գլխոյն մէջ .
« Երբինն ու ծիծառն և արագիլը իւ-

րեանց գալու ժամանակը կը ճանչնան,
և իմ ժողովուրդս զիս ճանչնեց » (1) .
Բոլոր ասոնք, Տէր իմ, մեր վերայ
խօսուեցան . վասն զի տիրոջն նոյն ար-
դարոյն գալը ճանչնեցինք : Եւ մեզ հա-
մար լրաց Տէրն ալ Աստուծոյ ձեռք
ԽԳ գլխոյն մէջ . « Հանեցէք կոյր ժո-
ղովուրդը՝ որ աչք չունի, և խուլն՝ որ
ականջ չունի, և հաս ամենքն ժողովու-
րդան » (2) : Եւ այս խօսքերով ինչ բ-
սել ուզեց մարգարէն, բայց այս միայն
թէ՛ Աստուած զմեզ երեսէ թողուց
անոր համար որ արդարոյն ժամանակն
անմիջապէս ճանչնեցինք, և թէ՛ մեր
անգը հեթանոս հաւատացեալներն
բերաւ մէկտեղ ժողովեց . վասն որոյ
Գաւիթ գործնանալով լրաց . « Այս է
բարձր աջոյն փոխախու թիւնը » (3) :
Աստուծոյ լրաց եմք՝ այս մեզ պա-
տահած բանին և անվախձան գերու-
թեանս մէջ, ուր հազար տարի է որ
կը գանու իմք : Բայց այսպիսի գերու-
թիւն մեր հայրերը չկրեցին կուսք
պաշտած ու մարգարէնէրն սպաննած
ժամանակին, և օրէնքները բոլոր սը-
տանց արհամարհեցան :

ԳԼՈՒԽ ԺԵ .

Ինչ կերպով Ժողովուրդս գործակցին իսրայէլ-
ի Հրեայ առհասարակին և իւր-իւր-իւ-
րոյ յիշի Բրիտանիոյ վերայ :

Ար վախնամ, Տէր իմ, որ նոյն ար-

(1) Չից այս վկայութիւնս այ :
(2) Լսելով լուիլեր և մի իմաստը, և անտանելով
անաջը և մի գիտատիլը . զի թանձրացաւ սիրտ ժո-
ղովրդեանց այդ սրիկ : Եւ . 2 . 9 :
(3) Եւ ականջը իւրեանց ճանաչու լրան, և
զոյս իւրեանց կաթոս ջին զի մի երբէք անանիցեն
աչք և լուիցեն ականջը, և իմանային սրտիս, և
գարծցին և բժշկեցին զնոս : Եւ ասեմ, մինչև
ցերբ տէր, և ասեմ մինչև աւերակցին քաղաքս ի բը-
նակչաց, և տունք առ ի չգոցէ մարգարէն : Եւ . 2 . 10 :
(4) Փակեալ գրանագ, և կրթալ գրից : Գաւ .
ԺԳ . 4 :
(5) Սոյն խօսքս ալ չից երեմիայի մէջ :
(6) Ճաննաւ եչն զտացիս իւր, և եչ զմտաւր

անտան իւրոյ, և Իսրայէլ զիս ոչ ճաննաւ . և ժո-
ղովուրդ իմ զիս ի միտ ոչ առ : Եւ . Ա . 5 :
(1) Արք սրտինն յերկինս ճաննաւ . զժամանակ
իւր . տարակ և ծիծառն և թաչաւնք փայլի պա-
հեցին զժամանակս մեզ իւրեանց, և ժողովուրդ-
իմ ոչ ճաննաւ . զիբաւուսն անտան իւրոյ : Եւ . Ը . 7 :
(2) Եւ հանի զժողովուրդն կոյր . և թէպէտ և
աչք են, ասիայն նոյնպէս կուրացեալք են, և իը-
ցեալք են ականջը իւրեանց, ամենայն ազգ ժող-
վեցան ի միտին : Եւ . ԽԳ . 8 :
(3) Այս է նորագումն աջոյն բարձրոյ : Սոյն .
2 . 11 :

ԳԼՈՒԽ ԺԴ .

Հրէից իւր-ր-իւն վերայ , որոնք Քրիստոսի
Գալըն չհասարային և չըղջացան :

Ար վստահամ, Տէր իմ, թէ մեր վե-
րայ կատարուեցաւ Աստուծոյ մարգա-
րէին ձեռօք տիրոջն ըսած խօսքը, թէ
«Արբու թիւն ինկաւ Իսրայէլի վերայ,
մինչեւ մտաւ հեթանոսաց լրումը»⁽¹⁾.
Դարձեալ Ձ գլխոյն մէջ կ'ըսէ . « Լ սե-
լով լսեն՝ և չիմանան, և անանելով տե-
նեն՝ և չգիտնան . փան զի այս ժողը
վերդիտ սրտերը թանձրացաւ ⁽²⁾ : Դար-
ձեալ նոյն գլխոյն մէջ կ'ըսէ . « Արբա-
ցուր այս ժողովազիտ սիրտը , և խըս-
տացուր անոր տկանը, որ չտախիբ բը-
նաւ ու գէտ ինձ դառնան և բժշկեմ
զանոնք : Եւ Աստուծոյ ըսաց . մինչեւ երբ
Տէր՝ անապատ պիտի ըլլան քաղաքնե-
րը , և տուն առանց բնակողն պիտի
մնայ »⁽³⁾ : Դանիէլ ըսաց յի գլխոյն
մէջ . « Դոյն խօսքերն ու գաղտնի-
մարգարէնէրը »⁽⁴⁾ : Եւ Արեմիան ծե-
գլխոյն մէջ . « Յուդայի մեղքը երկա-
թի սիւներու ու ագամանդեայ քարե-
րու վերայ գրուեցաւ , և անոնց սը-
տին լայնու թէ վերայ քննուեցաւ »⁽⁵⁾ :
Աստուծոյ ալ Ա գլխոյն մէջ . « Երբ ճոն-
չեց իւր ստացողը , և եչն իւր տիրոջ
մտուրը , և իմ ժողովուրդս զիս միտք
չառաւ »⁽⁶⁾ : Դարձեալ Ա գլխոյն մէջ .
« Արսինն ու ծիծառն և սրագիրը իւ-

րեանց գալու ժամանակը կը ճանչնան ,
և իմ ժողովուրդս զիս չճանչեց »⁽¹⁾ :
Բոլոր ասոնք , Տէր իմ, մեր վերայ
խօսուեցան . փան զի տիրոջն նոյն սը-
ղարոյն գալը ճանչեցինք : Եւ մեզ հա-
մար ըսաց Տէրն ալ Աստուծոյ ձեռօք
ԽԳ գլխոյն մէջ . « Հանեցէք կոյր ժո-
ղովուրդը՝ որ աչք չունի , և խաւը՝ որ
տկանը չունի , ասա ամենքն ժողովե-
ցան »⁽²⁾ : Եւ այս խօսքերով ինչ ը-
սել ուզեց մարգարէն , բայց այս միայն
թէ՛ Աստուծոյ զմեզ երես թողուց
անոր համար որ սրղարոյն ժամանակն
անմիջապէս չճանչեցինք , և թէ՛ մեր
տեղը հեթանոս հաւատացեալներն
բերաւ մեկտեղ ժողովեց . փան որոյ
Դաւիթ զարմանալով ըսաց . « Այս է
բարձր աջոյն փոխխաւթիւնը »⁽³⁾ :
Սակայն Աստուծոյ եմք՝ այս մեզ պա-
տահած բանին և անխախտան գերու-
թեանն մէջ , ուր հազար տարի է որ
կը գտնուիմք : Բայց այսպիսի գերու-
թիւն մեր հայրերը չիրեցին կուսք
պաշտած ու մարգարէնէրն սպաննած
ժամանակին , և օրէնքնէրը բոլոր սը-
տանց արհամարհելուն :

ԳԼՈՒԽ ԺԵ .

Ինչ կերպով Երգարէի գոչակցին խախ-
թէ Հրէայի անհասարային և իւր-ր-իւն
յոյ պիտի գան Քրիստոսի վերայ :

Ար վստահամ, Տէր իմ, որ նոյն սը-

տեանն իւրայ , և իրայեղ զիս ոչ ճանեաւ . և ժո-
ղովուրդ իմ զիս ի միտ ոչ առ : Եւ . Ա . 3 :
(1) Արք սրտինն յերկնս ճանեաւ զժամանակ
իւր . տատարակ և ծիծառն և թաչար փոքր պա-
հեցին զժամանակս մտնց իւրեանց , և ժողովուրդ
իմ ոչ ճանեաւ . զերաւուն տեանն իւրայ : Եւ . Բ . 7 :
(2) Եւ հանի զժողովուրդն կոյր , և թեպէս և
աչք են , ամայն նոյնպէս կուրացեալք են , և իը-
ցեալք են անմեղք իւրեանց , ամենայն ազգ ժող
վեցան ի միտն : Եւ . ԽԳ . 8 :
(3) Այս է նորագումն աջոյն բարձրեց : Եւ .
Հ . 11 :

(1) Չկայ այս վկայութիւնն ալ :
(2) Լսելով լուիկը՝ և մի իմաստը . և տեսնելով
տեպիկը՝ և մի գիտաւթը . զի թանձրացաւ սիրտ ժո-
ղովուրդեանդ այգարիկ : Եւ . 2 . 9 :
(3) Եւ տկանըք իւրեանց ճանեաւ իւրան , և
զուս իւրեանց կախոցին զի մի երեք տեսնեցին
աչք և լուիցեն տկանըք , և իմանայցեն սրտիք . և
գարձցին և բժշկեցին զնոսա : Եւ ասեմ , միմեւ
ցերբ տեր . և ասե՛ միմեւ աներեցին քաղաքք ի բը-
նակաց , և տունք առ ի չգոյն մարգարէն : Եւ . 2 . 10 :
(4) Փակեալ գրանագ , և կերտ գգիրդ : Դան .
ԺԲ . 4 :
(5) Սոյն խօսքս ալ չկայ Երեմիայի մէջ :
(6) Ճանեաւ եղն զտայցի իւր , և եչ զմտուր

զարայն չհաւատալնուս համար պատա-
հեցաւ ու կատարեցաւ մեր վերայ Ա-
սայեայ բերնով Աստուծոյ խօսեցածը
ԺԹ գլխոյն մէջ . « Պիտի բլբայ մարդ ա-
րէութիւնը փակեալ գրքին խօսքերուն
պէս՝ որ կարգացողն տրուի և ըսուի .
այս գիրքս փակեալ է , չգիտեմ ինչ կայ
անոր մէջ . և այն աստէն չգիտցողն
տրուի գիրքը , և ան ալ ըսէ՝ կարգալ
չեմ գիտեր »⁽¹⁾ : Այլ ուրիշ ի՞նչ գրքի
բանալիք կայ , Տէր իմ քան զայն մեծ
բանալին որով գոցեց Աստուած մեր
սիրտը հազար այսբան տարիէն ի վեր
է . և չեմք կարող մարդարէից ձեռօք
մեզ աւանդուած մարդարէութեան
մի միջոցով այս արգարոյս գտլուն վե-
րայօք բան մի խմանալ , սրու համար
ուրիշ տեղ մի մարդարէին ձեռօք ը-
սաց . « Աւրուի Աշուսազէմն և կոր-
ծանի սուրբ տունը »⁽²⁾ : Գարծեալ
ԿԴ գլխոյն մէջ ըսաց . « Չեր երկիրն
աւերակ , ձեր քաղաքներն հրդեհուած .
և Սիոն երեսի վերայ թողուի աւրը-
ւած այգւոյ մէջ եղած (հիւզի) նը-
ման »⁽³⁾ : Գարծեալ ըսաց Ասայի ԻԵ
գլխոյն մէջ . « Տէր Աստուած քու ա-
նունդ բարձրացրնեմ , որ խաւովութի
մէջ գրիր քաղաքն և շփոթութեան
մէջ տունը , որ յաւխտեան սլ ջըլ-
լայ »⁽⁴⁾ : Այլ Ա գլխոյն մէջ ըսաց . « Խոր-

տակէ ժողովուրդը փշուած անօթի
խորտակուելու պէս , սրու մէջ կտոր
մի շմոց որ վերան կրակ գնես , և ոչ
կաթիլ մի ջուր քաշես »⁽¹⁾ : Աս ևւ
Գանիէլի Թ գլխոյն մէջ ըսածն ալ կա-
տարեցաւ , Տէր իմ , « () ձեռնն սպան-
նուեղէն յետոյ աւերութիւնը յաւի-
տեան մնայ »⁽²⁾ . և նոյն աւերման մէջ
եմք հազար այսբան տարի է : Ասայի
ևւս ԻԴ գլխոյն մէջ ըսաց . « Թողու-
աւերութիւնը քաղաքին մէջ , և եր-
կիրը սրնդով ձայն հանէ մինչև յա-
ւխտեան »⁽³⁾ : Այնպէս և Աշրեմիան
ԺԶ գլխոյն մէջ . « Արհամարհեալ ար-
ծաթ կոչեցիք զանոնք , վասն զի Տէր
մեկդի թողուց զանոնք »⁽⁴⁾ : Ասաց
զարծեալ Ասայի Ծ գլխոյն մէջ . « Ար-
թաք ձեր կրակին լուսովը , և բոցով՝
որով այրիք ձեր մէջ »⁽⁵⁾ : Այս բոցե-
րուս մէջ եմք հիմոց հազար տարիէն
ի վեր է : Ամովս ալ ըսաց Ե գլխոյն
մէջ . « Խորայելի տունն ինկնի , և զայն
վեր վերցրնող չըլլայ »⁽⁶⁾ : Այլ ինձ կե-
րելի թէ , Տէր իմ , այն անկումն Աստ-
ուած բերու մեր գլուխը այս սրդա-
րոյն գալէն յետոյ . որմէ ետքը ամենե-
ւին և ոչ մէկ մարդարէ կայ մեր մէջը

օրհնեցից զանուն քո , զի արարեր սրանչի իրս , բզ-
խորհուրդն առաջին զճշմարտս : Այս Տէր , զի ե-
զիր զքաղաքս ի հողաբլբարս , և զքաղաքս ամաւրս
ի կործանումն հիմանց նոցա . քաղաքք ամաւրչսայ
յաւխտեանց մի շինեցի : Ե . ԻԵ . 1 . 2 :

(1) Եւ կործանումն նորա եզելի իրբեւ զբեկումն
խեղեղէն անօթոյ բրտի մանր խորտակելոյ , զի մի
որ գամնից ի նմանէ որով հուր բառնայցէ՝ կամ
որով մարմիցե առնուլ սակաւ մի ջուր : Ե . 1 . 14 :

(2) Մինչև ի վախճան ժամանակի կատարած
տացի ի վերայ աւերածին : Գ . Թ . 27 :

(3) Արքին քաղաքք ասերակք , և ասարանք մը-
նայեալք կորիցեն : Ե . ԻԴ . 12 :

(4) Արծաթ խոտան կոչեցէք զնոսա , զի խո-
տեայ զնոսա Տէր : Եր . 2 . 30 :

(5) Եւ բոցով՝ որով այրիք . (բառ Հայ թարգմա-
նութեան . Ահաւազիկ զուր ամենեքին իրբեւ հուր
փակեալ արտաբանիչք ի բոյ հրոյ . Ե . Ծ . 11) :

(6) Անկաւ տունը խորայելի , և ոչ ևւս յաւելի
յաւնել : Ամ . Ե . 2 :

(1) Եւ եզելին ձեզ պատգամքս այս ամենայն իր-
բեւ զբան թղթոյ կնքելոյ . զոր իրբեւ տայցեն ցայր
մի զքաղէս՝ և ասիցեն զնա ընթերցիր զայդ . և ա-
փոյճ՝ ոչ կարեմ ընթեռնուլ զի կնքեալ է : Եւ տացի
նոյն զիր ի ձեռս ասն՝ որ ոչ գիտիցէ գիրս . և ա-
սացեն զնա՝ ընթերցիր զայդ . և ասիցէ՝ ոչ գիտեմ
զգարութիւն : Ե . ԻԹ . 11 :

(2) Եւ քաղաք սրբութեան քս Սիոն եղև աւե-
րակ . իրբեւ զանապատ եղև Ելուսազէմ . յանձն
մասնեցաւ տունն սրբութեան մերոյ : Ե . ԻԹ . 10 :

(3) Երկիր ձեր աւերակ , քաղաքք ձեր հրձիգք .
զաշխարհն ձեր օտարք կերիցեն , աւերեալ և կործա-
նեալ յազգոյ օտարաց : Արեալ թողցի զուսար Սի-
ոնի իրբեւ զտարաւար յայգւով , և իրբեւ զհամա-
նի միգապահայ : Ե . Ա . 7 . 8 :

(4) Տէր Աստուած իմ փառաւոր արարից զբեզ .

և ոչ պիտի բլրայ, ինչպէս որ մեզ հա-
մար մարդարեւացան. որովհետեւ ան-
հաւատութեան մէջ մնացած եմք չհա-
ւատալով անոր, այլ եւ կ'աբանամք
եւս զինքը: Բայց Սիմէէ եւս գրուի
Ա. « Երբ կինն պառկեցաւ գետնին
վերայ ու ծնաւ, ըսաց Աստուած.
կնկանդ անունը չորսմանս գիր, որով-
հետեւ այս ժողովուրդի չպիտի սրբ-
միմ » (1): Եւ թէ Աստուած մեկը թու-
ղաց զմեզ, ըսել է որ մեզ ալ չպիտի
սրբմի, ինչպէս որ փորձն առինք հա-
զար տարիէն աւելի է. ապա ուրեմն
օրէնքը, թրմատութիւնն ու շարժութիւն
պահանջէս մեզ ինչ օգուտ պիտի բը-
լայ: « Երբ ժողովուրդն հանեց », ը-
սաց Ասայի ԽԳ. գլխուն մէջ (2). ինչ-
պէս որ հազար տարիէն աւելի է որ
հանեց զմեզ մեր երկրէն ճշմարիտ ու
փառաւոր Աստուածը: Նոյն մարգա-
րէն ըսաց դարձեալ ԻԶ. գլխուն մէջ.
« Հին մարտութիւնն անցաւ » (3). և
ինչ է հին մարտութիւնն ըսածը, եթէ
ոչ մեր օրէնքն որ թագաւորութեան,
զահին, խնկայն և սեղանայն հետ մեկ
տեղ հեռացաւ մեզմէ, Տէր իմ. և առ-
կէ աւելի վատ բան մի ինչ կրնայ մեզ
պատահիլ: Եւ ինչ է այս մեր քաշա-
ծը. գուցէ չէք տեսներ որ աշխարհիս
չորս կողմը ցրուեր եմք, ինչպէս ըսին
մեզ Սաղմէս, Երեմիա և Ասայի և ու-
րիշ մարդարեք: Եւ սակայն Աստու-
ծոյ եմք մեք, և անոր կը դիմեմք ամեն
դէպքերու մէջ:

Ի յաջորդն:

(1) Եզրացաւ միւսանդամ և ծնաւ դուստր. և ա-
սէ ցնա. կուէս զանուն նորս չորսմանայ. զի ոչ եւս
յաւելից սղարմել ասան խորեղել: 12. Ա. 6:

(2) Հանի դժարութիւնք կըր: Ե. ԽԳ. 8:

(3) Եւս վերաբերեալ զկայ:

Ժ ԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆՔ

Մնեցաւ ամոց 27 ին գիշերը ճրա-
գտլասուութեան հանդէս կատարուե-
ցաւ սուրբ քաղաքիս մէջ Մարին կայ-
սերական Սեծարիաութեան Մարտի
Միջոց օգոտաւորաւ Մարային Արտար-
յի ճանապարհորդութեանն սղամբ ի
մայրաքաղաքն դառնալուն բարեպա-
տեհ առթիւ: Հասարակաց ու բախու-
թիւնը և այն ճանապարհորդութեան
առթիւ մեծազոր Ինքնակալին բարի և
կենցաղագուտ տրամադրութեանց վե-
րայ զբացած ակնկալութիւնները կար-
ծես թէ եղած հանդէսին հպի և կեն-
դանութիւն կուտային:

— Պատկատինու երկրին ներքին կող-
մերը դէպ ի արեւելք Յորդանան գե-
այն եզերքներէն սկսեալ դէպ ի այս
կողմն և այն վրանարեակ ազգեր ու
ժողովուրդներ կը բնակին, որոնք ի-
րենց մէջ զանազան անուամբ կ'որոշ-
ուին, բայց հասարակ անուամբ ա-
մենքն ալ Արարայիք կը կոչուին: Օր-
մանեան տէրութեան ապառամք են
միշտ, ոչ տուրք կուտան և ոչ զօրք.
սակայն իրենց մէջ տեսակ մի տանու-
տիրական իշխանութիւն ունին, և իւ-
րաքանչիւր ժողովուրդ Շէխի մի հը-
րամանաց ներքեւ կը գանուին միշտ.
նորա հպատակ են և նորա համար ի-
րենց կեանքը կը զոհեն: Թէպէտ եւ
հաստատուն բնակութիւն չունին, այ-
սու ամենայնիւ երկրագործութիւնն ի-
րենց մէջ ըստ բաւականին ծաղկեալ
է. և իրենց գլխաւոր հարստութիւնն
է, արջաւ, ոչխար, ուղտերամակ և
պատուական նժոյգ (քէօհլան) որ ան-
ուանի են բոլոր աշխարհիս մէջ:

Ասնք, ինչպէս որ ըսինք, զանազան
չէխութեան բաժնուած ըլլալով, վեճն
ու կուխն ալ մէջերնին պակաս չէ ե-
ղած, և իրենց այն անպաշտպան կե-

նայ մէջ տարս ինու թիւննին՝ զէնքն ու
 ձին ըրպով առանց բացառու թեան աւ
 մենքն ալ ստիպուած են զէնք բանե
 ցրնեբու և հեծեբու թեան վարժուե
 բու : Բանի մի ժամանակէ ի վեր Գե
 բեկու և Սարգի կողմերն եղող վրանա
 բնակ արաբաց երկու Շէխերու մէջ
 թշնամութիւն ծագած էր , և Սարգի
 բնակիչք եւս իրենց Շէխովը անոնց
 մէկուէն հեա կուսակցու թիւն ունե
 լով՝ կուռոյն ժամանակից էին : Սոյն միջո
 ցին էր Բ . Գունէն սաստիկ հրամաններ
 եկան Գամասկոսի Սիւշիւր Սէհմէա
 Սիւշի փաշային և զօրաց հրամանա
 տար Տէրովիջ փաշային , որ բաւական
 զօրքով յիշեալ ապստամբ ցեղից վե
 րաց յարձակելով հնազանդեցրնեն , ա
 վորական տուբքերն ժողովն և այն կող
 մերը ըստ կարի բազաքական կացու
 թեան և բարեկարգութեան մէջ մտ
 ցրնեն : Երեւալ Սիւշիւր փաշայն նոյն
 միջոցին տեղւոյս Վսեմ . Նաղեֆ փա
 շային եւս հեռագրով իմաց տարով ,
 ամայս առաջին օրը 400 զօրք սակէ և
 4000 զօրքի չափ Գամասկոսէն սկսան
 յառաջ երթալ դէպ ի Սարգի և Գե
 բեկու կողմերը , որ Երրդանտնու միւս
 կողմը կը գտնուէին . իսկ սակէ գնա
 ցող զօրքը դետոյն այս դիու կողմը բա
 նակեցան , որպէս զի ապստամբաց գե
 սեն անոյնիլն արգիլեն : Այս օրինակ
 մեծ սրասրտոտութեամբ եղած յար
 ձակումն տեսնելով շատերը հնազան
 դեցան և եկան Վսեմ . Սիւշիւր փա
 շային մօտ իրենց հարատակութիւնը
 ցոյց տարու . բայց Շէխ Տիսայ՝ որ
 գլխաւոր ու զօրաւոր է Շէխերու մէջ ,
 զօրաց մօտենալը իմանալուն՝ 100 ուղտ
 ցորեն և ուրիշ կահեր բեռնաւորե
 լով կը փախչի դէպ ի ներս անապատն
 իրեն համախոհիցը հեա : Սիւշիւր
 փաշայն մարդ իրկից իւրեան որ գայ
 հնազանդի և իւր թողուցած բնչիցն

եւս տէր ըրաց . բայց երբ Շէխ Տի
 սայ իւր կենաց ազատութեան վերաց
 կատկածելով չուզեց գալ ի հնազան
 դութիւն , փաշա մի զօրք ետեւէն
 իրկուեցու որ բռնեն բերնն զնորը .
 իսկ նա աւելի ներսերը փախչելով , և
 արքունի զօրքերը տեղւոյն ամայութե
 նէն և դժուարութեան ստիպեալ յեա
 դարձան : Երեւալ Շէխին թողուցած
 ցորենն , և թէ չափազանցութիւն զկայ ,
 հարիւր հազար չափ է կ'ըսեն , որոնք
 հորերու մէջ զիջուած են : Ասոնք ա
 մենն ալ յարքունիս գրաւեցան առ
 այժմ , նոյնպէս և ուրիշ հարստութի
 ներ , զոր փախչողները գետնի տակ
 թաղել էին : Արտուի թէ Վսեմ . փա
 շայն բազմութիւն նոր գերեզմաններ
 տեսնելով այսդիս այնդին , և զարմա
 նալով քանի մի օրուան մէջ այսքան
 մարդոց մեռնելուն , կատկածի կ'եր
 թայ , և զանոնք փորել տարով բոլոր
 փախչողներուն գոյքն ու ապրանքն
 անոնց մէջ թաղուած կը գտնէ :

Արքունի բանակը՝ որոյ թիւը եւ
 թը հազարի հասած է , զբաղած է առ
 այժմ անձամբ սկիզբն տալու զօրանե
 ցի մի հիմնարկութեան Սարգի մէջ .
 և մինչեւ Արտուսաղէմ , ինչպէս կ'ը
 սեն , ամեն կէս ժամու հեռաւորու
 թեամբ մեկմէկ աշտարակ սփռի շին
 ուի պահապան զօրաց համար , ինչ
 պէս արդէն շինուած կան սակէ մին
 չեւ ի Երարկ : Այժմ այն միջոցներով
 բարեկարգութիւններ հաստատուելու
 ըլլան այն կողմերը , ինչպէս որ կը յու
 սամբ բարեխնամ մեծազօր Տէրութե
 նէն , ապահովութիւնը կը տիրէ Արա
 բաց մէջ , ճանապարհորդութիւնը կը
 դիւրանայ , երկիրը՝ որ սրդէն բարե
 բեր է , աւելի եւս կը ծաղկի մշակու
 թեամբ և երկրագործութեամբ , և
 Տէրութեան զիմաց կը բացուի հա
 րստութեան նոր դուռ մի . ինչպէս

և արդէն սխաւած է հնազանդեալ ա-
րաբաց գլխաւորներուն ձեռք արօց
հաւարութիւն :

Գերեզու և Մարդի օգը խիստ գե-
ղեցիկ է , և ջուրերն առատ և պատ-
ուական : Առաջնոյն մէջ Արիկեցւոյ
ժամանակ և ասկէ դրեթէ հարիւր
տարի առաջ բաւական հայք կային ,
և սուրբ Աթոռոյս թեմը կը համա-
րէին . իսկ Արաբաց բռնութենէ երե-
սի վերայ թողալ զանոնք և անոնց հո-
ղեւոր պիտոյից համար կարգաւ որ չիա-
րենապով խրկել հոն , ստիպուած են
ամենքն մէկէն Յունաց եկեղեցւոյն
յարիւ : Դողովուրդք գիտեն Հայոց
ցեղէ ըլլալնին , որոնցմէ մին անցեալ
տարի իւր արտը փորած ժամանակ քա-
րեաց դուռ մի կը գտնէ , և մէջը մըա-
նելով կը տեսնէ որ պատուական եկե-
ղեցի մի է անեղծ մնացած . պահարան
մի կը բանայ և քանի մի գիրք կը գտ-
նէ հոն հայերէն գրերով , և քովը կը
պահէ զանոնք առանց տալու Յունաց
ոչ գիրքերն և ոչ եկեղեցւոյն տեղը զոր
խնդրած էին : Աը պատմեն թէ յիշ-
եալ անձը և այլք մեծ համակրութիւն
ցոյց կուտան Հայոց վերայ , և պատ-
րաստ են իրենց մայրենի եկեղեցին կր-
կին դառնալու : Աը կը յուսամք որ մե-
ծազոր Տէրութեան շնորհիւ ճամբա-
ները դիւրանալուն , նոցա վերադարձն
ալ կը դիւրանայ , եթէ մեր կողմէն
նախանձաւորութիւնն ու կամքը նոցա
համակրութեան պատասխանելու ըլ-
լայ :

Սուրբ քաղաքիս արքունի զօրաց
Մարդի վերայ յարձակումը ցաւալի
դէպքի մի պատճառ տուաւ : Այն օ-
րը երբ զօրախումբը Վեթանիայէն
կ'անցնէր , զինուորին մէկը թղենեաց
պարտէզ կը մտնէ քանի մի թուզ քա-
ղերու համար , պարտէզին տէրը որ
Ֆէլքահուի մի էր , սաստիկ պօռալով

նորա դէմ , զօրաց առաջնորդ Հաճի
Ալի էֆենտին կ'իմանայ զայն , և դէպ ի
պարտէզը ձիով յարձակած ժամանակ ,
ձիուն ոտքը քարածայռի մի վերայ յան-
կարծ տահելով , սաստատ գետինը
կ'իսկնի և ոտքը չափաչար կը խորտակի .
և վերաբայժք չկարենալով դարման տա-
նիլ , չարտորդ օրը մեռաւ , զո՛հ երթա-
լով զինուորի մի անդուսպ որկրամու-
լութեան :

— Սուրբ Յարութեան գմբէթին
նորոգութեան սխաւիլը արդէն ծանու-
ցած եմք մեր ընթերցողաց , որ բոլոր
երկաթէ պիտի ըլլան , և Կաղղից ձու-
լարաններուն մէջ թափուելով՝ այս
անգամ սխան գալ ի Յոպսէ , և ար-
դէն իննսուն բեռի չափ հասան հոս .
և կ'ըսուի թէ ընդամէնը հազար ուգ-
տի բեռ են : Աը յուսամք որ սուրբ
Օջակէն առաջ բողբոլին կը լրանայ
յիշեալ գմբէթին նորոգութիւնը , որ
քանի մի տարիէ ի վեր է աւերեալ
ըլլալուն՝ անբուժելի խնդիր մի եղած էր :

— Սոոյգ ազրիւրներէ կ'իմանամք
թէ Յոպսէէն մինչև Աքրուտաղէմ
կառուղի պիտի շինուի Վ. Կրան կող-
մէն եկած հրամանաց համեմատ . և
թէ սոյն գործոյն տեսութիւնը քաղա-
քիս զօրաց հրամանատար Վ սեմ . Վ ի
փափայլին յանձնուած է , և թէ սոյն
պատճառաւ յիշեալ Վ սեմ . Փաշայի
Միւշիւր Փաշային քով գնաց ի Սաղ-
եւ և ա դառնալուն պիտի սխաւի :
Քաղցր է մեզ յուսալ , որ այս ան-
գամ անպատճառ ի գործ կը դրուի
համեմատ քարձր հրամանաց Տէրու-
թեան :

ԱՌԱԿ

Իմաստունն Սողոմոն՝ որ զամեն աշխարհս հնազանդեցոցց, այլ և զանմարմինն, զքաջն, և զհոռունս և զգազանս, որք գտցին առ ինքն յերկրորդ գութիւն, և պարգեւս բերեին իւրաքանչիւր որ: Յուսուք միում իւր մեծամեծօրն և ամենայն հեծեղափն ի դուրս էր ելեալ, հանդիպեցաւ հովիւմի ի հեռուսս տեղաց, զձեռն ի վեր կալ և կանչեց բարձր, թէ թագաւոր հոռ: Սողոմոն քաջեց զձեռն գլուխն և կանգնեցաւ, և զմէկ մասն ի վեր կալ, և հովիւն այն զերկու մասն ի վեր կալ, և գնացին: Այլ մեծամեծքն տրանջեցին, թէ այն անգէտ հովիւին հեռն ինչպէս զրոյց արաւ: Այլ ի մէկ կալ օրն ձենեց (1) զիւր մեծամեծսն և ստէ: Բնդէր տրանջեցիք զիս հեռ հովիւին խօսիրս. գիտէք թէ նա ինչ ասաց, և կամ ես ինչ ասի (2): Այլ ստին (3) թէ ոչ գիտացաք. ստէ թագաւորն թէ, Որ ասաց թէ՛ թագաւոր հոռ, այն մտօքն էր, թէ հողային ես, և ի վաղն հող լինելոց ես. այս ի՛նչ մեծութիւն ու փառք է՝ երբ անցաւոր է: Այս ես զմէկ մասս ի վեր կալն թէ մէկ հացի համար է. նա հովիւն զերկու մասն ի վեր կալ թէ ես երկու հաց եմ կերել այսօր: Այլ հիացան ա մենեքին երբ ըսեցին: Ասէ թագաւորն. Սի հիանաք. նորա իմաստութիւնն յաղթող է քան զինս: Բերէք զայն հովիւն. հրամայեաց և բերին. և խօսակցեցան բազում բանս. և ստէ թագաւորն. Բերէք յղի կով մի. և բերին. և հարցաւ ի հովիւն, թէ ի՛նչ

պէս հարթ կայ ի կովադ փորն: Այլ ստէ հովիւն. Բա է գիտելի, իմաստունն: Ասէ Սողոմոն. ճակատն պազակ (1) է, և ագին սպիտակ է: այդ հարթունն: Այս հովիւն ժպտեցաւ: Ասէ թագաւորն. Սի վախեր, զստոյգն առ սա: Ասէ հովիւն. Ագին սպիտակ է, և ի ճակոխն գէմ է եկեր, նա հանց (2) կը թուի քեզ թէ ճակատն ալ սպիտակ է: Ասէ թագաւորն. Ստոյգ այդ պէս է: Ասէ հովիւն. Այո: Հրամայեաց իմաստունն Սողոմոն՝ որ մարթեցին զիս և հանին ի փորուն ըզհարթն, տեսին որ հովիւին խօսքն ըզորդ էր. ագին մէն (3) էր սպիտակ. և ճակատն սպիտակ չէր: Յայնժամ թագաւորն և ամենայն ամբոխն որք տեսին զարմոցեալ փառք տուին Աստուծոյ ընդ իմաստութիւն հովիւին, և որք ըսէին փառաւոր տունէին զԱստուած: Ասէ թագաւորն. Ով իմաստուն և հանձարեղ անբախտ, երբ այս պէս իմաստութիւն կայ ի քեզ, էր չես լինիր թագաւոր զեռ (4) զիս, կամ իշխանս: Ասէ հովիւն, թէ քո ճննդեան կենդանակերպն խոյն է, և իմն ալ խոյն է. ապա երբ որ դու ճններ ես, խոյն դմակն է քերեր կտտոշիւն, նա դու ի կտտեղ տեղ ես անկեր. և երբ ես ճըներ եմ, նա խոյն ստօքն զկտտոշն կու քերէ եղեր պճեղաւն (5), անոր համար ես ի չոր տեղ եմ ընկեր: Յայնժամ թագաւորն երեա (6) պարգեւ ինչք բազում հովիւին, և մեծարեաց զիս ամենայն որպիսութեամբ. և կամեր պահել առ ինքն, այլ նա ոչ կամեցաւ, այլ ելեալ գնաց ի յոջխարսն իւր:

(1) Չայնեց. խնկէր:
 (2) Ասացի: (3) Ասացին:

(1) Պազակ, սպիտակ: (4) Չես, ոչ:
 (2) Աս հանց, անոր համար: (3) Պճեղ, սպիտակ: (4) Իշխան:
 (5) Կեն, փայն: (6) Երեա, էր, պատու:

Յ Ե Ի Ե Լ Ո Ի Ե Ծ

Ի

ԹԻԻ Ը, 6 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1867

ԼՈՒՐ ԵՒԵՏԵԱՅ Ի ՀԱՊԷՇԱՏԱՆԷ:

ՍՈՒՐԲ Ըթուոյս միաբանական ուխտին և նորա հոգեւոր Գլխոյ Ըմենապատիւ Արքազան Պատրիարք Հօր ազօթքն ու աղաչանքները, զոր անգագար կը նուիրենին առ բարեգութ մարդասէրն Աստուած, վերջապէս լսելի եղան Նորա առջեւն: Ընցեալ ամսոյ 29 ին կ'իմացընէր մեզ Ըղէքսանդրիոյ մեր թղթակիցը՝ թէ Պօլիսէն հեռագրաւոր դալով տեղւոյն Ընդդիական հիւպատոսարանը, կ'աւետէր Հապէշըստանի մէջ անդղիացի բանտարկերոց ազատութիւնը՝ միջնորդութեամբ Արուսազէմէ գնացող Իսահակ եպիսկոպոսի: Արդու օրէն յետոյ Ղիտտէէն վերադարձող բէթլէէմցի մի նոյն համբաւը Ղիտտէի մէջ եւս տարածայնուիլը մեզ կ'իմացընէր: Այս աւետեաց ձայներն որչափ որ սիրելի էին մեզ և քաղցր մեր լսելեաց, այսու աւանայնիւ կամ պաշտօնական լոյս և կամ ուղղակի Հապէշտանէն եկած նամակի մի կը սպասէինք հասարակութեան բերանն եղած համբաւներն եւ

բաշխաւորելու և ստուգագոյն տեղեկութիւն ստանալու: Այս ահա Աւստրիական շոգենաւով ամսոյս 2 ին Պօլսոյ մեր վոխանորդարանէն եկած նամակ մի կը հաստատէ զայն, ի կողմանէ Ընդդիոյ Վսեմախալ դեսպանին առ Ըմենապատիւ Պօլսո Արքազան Պատրիարքն հաղորդուած հեռագրական լրովը: Կը յուսամք որ մտերս Գեր. Իսահակ Արքեպիսկոպոս Արքազան Հօր կողմէն եւս մանրամասն տեղեկութիւններ կը ստանամք և մեր արգոյ ընթերցողաց կը հաղորդեմք: Առ այժմ՝ յիշեալ Արքազանին և իւր ընկերակից եղող Արժ. Տիմութեոս սուրբ հօր նուիրակութե գործն պատկուած համարելով համեմատ դեսպանական ազդարարութե, այն գործոյն վերայ քանի մի խօսք խօսիլ արժան կը համարիմք:

Այսպիսի առաջարկութիւն մի և ինդիր մի զոր Ընդդիոյ նման հզօր տեղութիւն մի ըրուած Հայ ազգին և նորա հոգեւոր Գլխոյն, մեծ նշանակու-

Թիւն մի ունի ինքնին, և ինչպէս Անգլիոյ բարձրագոյն խորհրդարանաց արձանագրութեանցն և տարեգրութեց, նոյնպէս և մեր ազգային պատմութե մէջ յիշատակութեան արժանի կը համարի: Հայ ազգը իւր հոգեւոր իշխանութեան միջոցաւ, ըստ որում առնով և եթ ճանչցուած է իբրեւ ազգ կամ իբրեւ քրիստոնէաց հասարակութիւն, այնպիսի ծառայութիւն մի կը կատարէ՝ որ թէպէտ և ըստ ինքեան և ըստ մեզ փոքրիկ, այլ ըստ նպատակին մեծ և վեճմ, որովհետեւ մեծ փութորիկ մի կը փարատէ քաղաքական հոբիւննին վերայէն, որ սկսած էր իւր աղանայութիւններն ցոյց տալ: Թէոգորոս Ա հափառ Այստէր գաւազանը եթէ ոչ կորստեան՝ անշուշտ ջախջախելու վտանգի մէջ կը համարուէր: Անգլիոյ տէրութիւնը մեծ ծախսեց դուռ մի պիտի բանայր, և երկու կողմէն շատ արիւնհեղութիւն պիտի ըլլար: Այլսկսուած մի և վարդապետ մի Հայրապետական օրհնութեան կոնդակ մի և աղերսանաց թուղթ մի իբրու Ահարոնի բուրվառն ձեռուրնին առած կը մոնեն մեռելոց և կենդանեաց մէջ տեղ, առաջնոյն դիւրախորտակելի գաւազանը ի մտալուս կորստենէ ազատելու և երկրորդին՝ իւր սուխններուն եւ թնդանօթներուն հարուածները խեղճ և գթութեան արժանաւոր անձանց վերայ փորձել չտարու, այլ պահել իւր նիւթական կարողութիւնը բարոյական վեհանձնութեամբ մի, և ասով Հայ եկեղեցականութիւնը փառաւորել ընդհանուր աշխարհիս առջեւ, և ազգայնոց ոմանց ձախող և մոլոր կարծիքներն փարատել՝ զոր անբուրաբար կը կրեն երկու անշահատէր, անձնանուէր և անձնուբաց եկեղեցականաց դեմ, թէ ի պարձանս ընդհանուր Ազգին և թէ ի սրտիւ սուրբ

Թոռոյ և նորա արժաննիւր Վահակային, այս օրինակ փոսնդ մի յանձնառին, սպաւինելով սրբոյ Ախտիս ջերմեռանդ աղօթիցն և աստուածային ողորմութեան:

Անգլիացի վեհ ազգն և իւր մեծագորտէրութիւնն այսպիսի զհարութեան մի արժէքն լաւ իմանալով, արդէն ամիս մի կայ որ փութացած է իւր արտաքին պաշտօնէին ձեռօք յայտնել առ՝ Ամեն. Ասայի Արբազան Պատրիարք Հայրն միջոցաւ Ա. Պօլսոյ իւր վստմախալ Վեսպանին, որուն խնայրնելով Արբազան Հօր կողմէն Միօն սուսաթերթից ընդունիլը, որոյ մէջ էին սու Հապէշու կայսրն ուղղուած երկու կոնդակաց գաղղիբէն օրինակները, կը պատուիրէ իւրեան, որ անմիջապէս հաղորդէ առ՝ Արիմ Ամեն. Արբազնութիւնն Անգլիոյ Տէրութեան և բուրա ազգին Հնորհակալութիւնն և խորին զգացմունքը նորա ի գործ դրած միջոցներուն վերայ, և կը յարէ թէ՛ սոյն մարդասիրական գործքով ոչ միայն զԱնգլիա, այլ ընդհանուր մարդկութիւնը պարտաւորած եղաւ: Սոյն խօսքերն մեծ արժէք մի ունին անշուշտ, և առաջին անգամն է զոր Հայ ազգը կը լսէ փառաւոր և մեծագորտէրութեան մի բերնէն ի Հնորհս Ամեն. Տէր Ասայի Արբազան Պատրիարքի Ա. Թոռոյ:

Անցեալ օգոստոս ամսոյ Միօնի հրատարակուելէն յետոյ ստացանք նամակ մի մեր Վահիբէի թղթակցէն, որ հետեւեալ կերպիւ կը պատմէ Ամեն. Արբազան Պատրիարք Հօր ի Վահիբէ մտնելը ի չորրորդ աւուր օգոստոսի: Աղէքսանդրիայէն մեկնելու լուրը Ազգիպտոս լսուելով, անմիջապէս հոն գտնուող ազգայինք կը փութան երկաթութիւնով մինչեւ ի կէս ճանապարհը,

— Մեր վերջին թուով Սաղի և Գերեկու կողմերը ծագած խռովութեանց վերայ համառօտ տեսութիւն մի ըրինք : Ինչպէս որ ծանուցած էինք, արքունի զօրաց միջամտութեամբ բարեկարգութիւնը հաստատուելէն յետոյ, Գամասկոսի վսեմօրհայր Միւշիւր Մէհմէտ Բիւշտիւ փաշայն դարձաւ իւր բանակաւն ի Գամասկոս, և ի համբաւոյ կ'ըտուի թէ Վիբանան պիտի երթայ, ուր նոր դէպքերն իւր ներկայութիւնն ինդրած են : Եւ այժմ Սաղի սրահստեմբիւր տեղւոյս վաշտ մի զօրաց յանձնուած է, ուր պիտի մնան մինչեւ Բ. Գրան նոր տընօրէնութեամբ ուրիշ վաշտ մի քաղաքապահ զօրք սահմանուի, և յետ այնորիկ նոյն կողմերու կառավարութիւր Գամասկոսի Միւշիւրութեան պիտի յանձնուի : Սաղի հին ու կիսակործան բերդերը սխաւած է արդէն նորոգուիլ մեծ գործունէութեամբ : Յորդանան գետին վերայ եւս կամուրջ մի ձգելու խօսք կայր վսեմօրհայր Միւշիւրին հոն եղած ժամանակ, բայց այն լուրը հաստատութեան կարօտ է, ինչպէս և արդէն իսկ խափանուեցաւ նորա զօրոյցը, նոյնպէս և Սաղի մինչեւ ի սուրբ Արուսազէմ պահապան զօրաց համար աշտարակներու հաստատութիւնը, որ պիտի սկսուի ըսած էինք մեր վերջին թուով, առ այժմ խօսքը չկայ : Արուի թէ Շէխ Տիապի եղբայրը, որ իւր հը պատակութիւնը ցոյց տուած էր տէրութեան, Սաղի կառավարիչ հաստատուած է, նմանապէս և նորա մարդոց ուրիշ գլխաւոր պաշտօններ շնորհուած է : Իսկ Շէխ Տիապ տակաւին իւր յամառութեան մէջ կը մնայ և չուզէր օր յառաջ իւր հպատակութիւնը յայտնել բարեգութ Տէրութեան, որ

ինչպէս յայտնի է, անշուշտ նորա եւս մեծ և պատուաւոր պաշտօն մի շնորհելու պատրաստ է, եթէ հաւատարմութեամբ ծառայելուն վստահութիւն ունենայ :

— Քաղաքիս արքունի զօրաց հրամանատար Վսեմ Վիվա փաշայն, որու համար ըսած էինք ի Սաղ առ Վսեմ Միւշիւր փաշայն երթալը, անցեալ տմոյ 29 ին ետ դառնալով, մեկնեցաւ ի Յոպլէ, ճանապարհի շինութեան սկիզբն տալու համար, և առ այժմ Միւհէնտիտի գալտեան կրտստուի : Յոպլէէն մինչեւ ի սուրբ քաղաքս գալու համար երկու ճանապարհ կայ, մին ուղտի և միւսն հատարակ ուղեւորաց, որ թէպէտ և միւսէն կարճ է, այսու ամենայնիւ լեւնտու և ժայռոտ ըլլալուն դժուարակոխ է, իսկ առաջինն թէպէտ քիչ մի երկար՝ բայց համեմատաբար հարթ է և դիւրակոխ, և մեծագոյն մասամբ ձորամէջ : Սոյն երկու ճանապարհաց հեռաւորութիւն մասին իրարմէ ունեցած տարբերութիւնը իմանալով, յետ այնորիկ գալիք Միւհէնտիտին որոշմանը պիտի սարառուի կ'ըսեն :

— Անցեալ օր հասաւ ի քաղաքս Աւստրիոյ տէրութեան նոր հիւպատոսը, և իրենց նորաչէն վանքն իջաւ : Քանի մի օրէն յետոյ թէ քաղաքիս Վսեմ կառավարիչ Ապիթ փաշայն և թէ Մեծ հիւպատոսը փութացին նորա գալուստը շնորհաւորելու : Այն օրը գնաց նաեւ Ս. Աթոռոյս կողմէն Գերապատիւ Աւագ լուսորար Արապետ Արբաղան արքեպիսկոպոսը քանի մի վարդապետօք և թարգմանական փոխանօրդ Արժ. Ափրեմ վարդապետին հետ, որ մարդասիրութիւն և արժանաւոր պատուով ընդունեց զիրենք :